

Η δικαστική ανεξαρτησία μεταξύ Συντάγματος και πραγματικότητας

Κωνσταντίνος Χ. Χρυσόγονος

Καθηγητής Συνταγματικού Δικαίου Νομικής Σχολής Α.Π.Θ.

I. Εισαγωγή

Η προστασία της δικαστικής ανεξαρτησίας κατά αποτελεσματικό τρόπο, έτσι ώστε να διασφαλίζεται η αμερόληπτη απονομή της δικαιοσύνης, αποτελεί διαχρονικό ζητούμενο στην Ελλάδα, όπου οι παρεμβάσεις της πολιτικής εξουσίας είναι ποικίλες και επαναλαμβανόμενες, περίπου στο σύνολο της ιστορικής διαδρομής του νεοελληνικού κράτους. Από την εποχή της δίκης του Κολοκοτρώνη το 1834 έως την εποχή της παρακολούθησης τηλεφωνικών συνδιαλέξεων πολιτικών της αντιπολίτευσης από τις κρατικές μυστικές υπηρεσίες με εισαγγελική παραγγελία (!) το 2022, οι εκάστοτε κυβερνώντες συχνά επιδιώκουν και όχι σπάνια επιτυγχάνουν να επηρεάζουν τη δικαστική εξουσία και να τη χρησιμοποιούν ως όργανο για την εξυπηρέτηση των δικών τους στοχεύσεων. Στο μεγαλύτερο μέρος των τελευταίων δύο αιώνων λιγότερο ή περισσότερο ισχυρές συνταγματικές εγγυήσεις της δικαστικής ανεξαρτησίας βρίσκονταν θεωρητικά σε ισχύ, αλλά η εφαρμογή τους στην πράξη ήταν ελλιπής έως άκρως προβληματική¹. Σκοπός της παρούσας μελέτης είναι να αναδείξει την ανάγκη αφενός μεν ερμηνείας και εφαρμογής των ισχυουσών συνταγματικών διατάξεων κατά τρόπο ώστε να ενισχυθεί η δικαστική ανεξαρτησία και αμεροληψία, αφετέρου δε θέσπισης νέων ρυθμίσεων προς την ίδια κατεύθυνση.

II. Η γενική αρχή του άρθρου 87 παρ. 1 Συντ.

α. Οι «τακτικοί δικαστές» ως φορείς της ανεξαρτησίας

Η κατοχύρωση της δικαστικής ανεξαρτησίας αποτελεί ακρογωνιαίο λίθο της συνταγματικής διαρρύθμισης της δικαστικής εξουσίας (άρθρα 26 παρ. 3 και 87 έως 100Α Συντ.). Τη σχετική γενική εξαγγελία του άρθρου 87 παρ. 1 Συντ. εξειδικεύουν κυρίως οι διατάξεις των παρ. 2 και 3 του ίδιου άρθρου, καθώς και των άρθρων 88 έως 91 Συντ. Όλες αυτές οφείλουν να ερμηνεύονται κατά τρόπο συνεπή προς τη γενική

¹ Πρβλ. ενδεικτικά τις ιστορικές ανασκοπήσεις των Μ. Πικραμένου, Η δικαστική ανεξαρτησία στη δίνη των πολιτικών κρίσεων, 2002, σ. 57 - 294 και Μ. Παπαϊωάννου, Η περιπέτεια της δικαιοσύνης, 2019, σ. 47 - 189.

αρχή της παρ. 1 του άρθρου 87 και βέβαια μέσα στο ίδιο πλαίσιο πρέπει να κινείται ο κοινός νομοθέτης, όταν θεσπίζει (ή τροποποιεί και καταργεί) ρυθμίσεις σχετικές είτε με την υπηρεσιακή κατάσταση των δικαστικών (και εισαγγελικών) λειτουργών, είτε με την οργάνωση και λειτουργία των δικαστηρίων γενικότερα. Η δικαστική ανεξαρτησία, ως γενική αρχή, συνιστά εξάλλου ουσιώδες συστατικό στοιχείο του κανονιστικού περιεχομένου της διάκρισης των λειτουργιών (ή εξουσιών)² και άρα πρέπει να θεωρηθεί απαγορευμένη, με βάση τον συνδυασμό των άρθρων 26 παρ. 3 και 110 παρ. 1 Συντ., κάθε προσπάθεια κατάργησης ή έστω και αποδυνάμωσής της σε μελλοντική συνταγματική αναθεώρηση, λ.χ. μέσω της μετατροπής των δικαστικών λειτουργών σε κοινούς δημοσίους υπαλλήλους, με καθεστώς ιεραρχικής εξάρτησης από τον Υπουργό Δικαιοσύνης³.

Παράλληλη και ομόρροπη προς τη συνταγματική της κατοχύρωση είναι η προστασία της δικαστικής ανεξαρτησίας στο άρθρο 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ (δικαίωμα δίκαιης δίκης από ανεξάρτητο και αμερόληπτο δικαστήριο), αλλά και στο ευρωπαϊκό ενωσιακό δίκαιο. Ως προς το τελευταίο, πρέπει να επισημανθεί ότι η δικαστική ανεξαρτησία συνιστά αφενός καθοριστικής σημασίας συνιστώσα της κατά το άρθρο 2 ΣυνθΕΕ θεμελιακής (για την Ένωση) «αξίας» του κράτους δικαίου⁴ και αφετέρου αντικείμενο προστασίας με βάση το άρθρο 47 (εδ. β') ΧΘΔΕΕ (αντίστοιχο του άρθρου 6 παρ. ΕΣΔΑ). Δεδομένου εξάλλου ότι (και) τα εθνικά δικαστήρια καλούνται να ερμηνεύουν και εφαρμόζουν το ενωσιακό δίκαιο, παραβιάσεις της δικαστικής ανεξαρτησίας από τη νομοθετική και/ή την εκτελεστική εξουσία σε κράτος-μέλος της Ένωσης μπορούν να επιφέρουν την εφαρμογή σε βάρος του κυρώσεων («μέτρων»), σύμφωνα με τον Κανονισμό 2020/2092 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 16.1.2020 περί γενικού καθεστώτος αιρεσιμότητας για την προστασία του προϋπολογισμού της Ένωσης⁵.

² ΣτΕ 2649/2017, Ολ., ΤοΣ 2017, σ. 1152 (σκέψη 16).

³ Πρβλ. Ε. Βενιζέλου, Τα όρια της αναθεώρησης του Συντάγματος, 1984, σ. 86 επ., σ. 105 επ.

⁴ ΔΕΕ 27.2.2018, Associaçao Sindical dos Juizes, C-64/16, σκέψεις 30 επ., ΔΕΕ 25.7.2018, Minister for Justice, C-216/18, σκέψεις 50-54.

⁵ Βλ. σχετικά τα άρθρα 4 έως 6 του Κανονισμού.

Η άσκηση της δικαστικής εξουσίας (ή λειτουργίας⁶) ανατίθεται κατ' αρχήν, σύμφωνα με το άρθρο 87 παρ. 1 Συντ., σε «τακτικούς δικαστές» που απολαμβάνουν τις εγγυήσεις ανεξαρτησίας (προσωπικής και λειτουργικής). Οι ειδικότερες συνταγματικές διατάξεις, ωστόσο, καθιερώνουν ορισμένες εξαιρέσεις από τον παραπάνω κανόνα, όπως η συμμετοχή λαϊκών δικαστών, δηλ. ενόρκων, σε συνθέσεις ποινικών δικαστηρίων (άρθρο 97 παρ. 1 Συντ.), καθηγητών πανεπιστημίου στο Ανώτατο Ειδικό Δικαστήριο σε κάποιες περιπτώσεις (άρθρο 100 παρ. 2 Συντ.) και τόσο καθηγητών πανεπιστημίου όσο και δικηγόρων στο Δικαστήριο Αγωγών Κακοδικίας (άρθρο 99 παρ. 1 Συντ.), άρα και στον αρμόδιο για την εκδίκαση μισθολογικών, συνταξιοδοτικών ή φορολογικών υποθέσεων δικαστών σχηματισμό του τελευταίου (άρθρο 88 παρ. 2 Συντ.). Η κατοχύρωση της λειτουργικής ανεξαρτησίας πρέπει να γίνει δεκτό, με βάση τον συνδυασμό των παρ. 1 και 2 του άρθρου 87 Συντ., ότι ισχύει και για τα πρόσωπα αυτά κατά την άσκηση των δικαιοδοτικών τους καθηκόντων (δεδομένου ότι, σε αντιδιαστολή προς την παρ. 1, η παρ. 2 κάνει λόγο γενικά για δικαστές και όχι αποκλειστικά για τακτικούς δικαστές, ενώ πάντως συντρέχει και για τους ενόρκους, καθηγητές πανεπιστημίου και δικηγόρους η ίδια ανάγκη προστασίας της αντικειμενικότητας και αμεροληψίας τους, όπως και για τους τακτικούς δικαστές). Αντίθετα, οι παραπάνω εκ των πραγμάτων δεν υπάγονται στο υπηρεσιακό καθεστώς των ισόβιων δικαστικών λειτουργών και άρα δεν μπορούν να περιβάλλονται από τις εγγυήσεις προσωπικής ανεξαρτησίας εκείνων.

Η έννοια του «τακτικού δικαστή» διευκρινίζεται περαιτέρω στην παρ. 3 του άρθρου 87 και στα άρθρα 88-89 Συντ., όπου προβλέπονται με αρκετές λεπτομέρειες οι εγγυήσεις προσωπικής ανεξαρτησίας που τον συνοδεύουν. Αν και δεν υφίσταται σχετική ρητή μνεία στις διατάξεις αυτές, πρέπει να θεωρηθεί ότι εξυπακούεται πως ο «τακτικός δικαστής» είναι πρόσωπο το οποίο διαθέτει επαρκείς νομικές γνώσεις για την επιτέλεση της αποστολής του, όπως τούτο τεκμαίρεται από την κατοχή (τουλάχιστον) πανεπιστημιακού πτυχίου νομικής σχολής.

Οι εγγυήσεις της ανεξαρτησίας τους μπορούν μάλιστα να συνοδεύουν τους δικαστές και μετά τη λήξη της σταδιοδρομίας τους στο δικαστικό σώμα. Έχει κριθεί έτσι π.χ. ότι προσκρούει στα άρθρα 87 και 88 Συντ. το κώλυμα διορισμού πρώην

⁶ G. Jellinek, Allgemeine Staatslehre, 1914, σ. 501 και 608, R. Carré de Malberg, Théorie générale de l'Etat, τόμ. I, 1920, σ. 259.

δικαστικών λειτουργιών ως δικηγόρων (άρθρο 13 ν. 1366/1983)⁷. Γεγονός είναι ότι το να έχει ο δικαστής ως προσωπική του «εφεδρεία» μια εναλλακτική (μετά από μια τυχόν έξοδο του) δυνατότητα βιοπορισμού, σε περίπτωση κατά την οποία δεχθεί ασφυκτικές πιέσεις σχετικά με τον τρόπο άσκησης των δικαιοδοτικών καθηκόντων του, μπορεί υπό προϋποθέσεις να ενισχύσει την ανθεκτικότητά του απέναντι στις πιέσεις αυτές. Περαιτέρω γίνεται δεκτό ότι οι ίδιοι λόγοι, που επιβάλλουν ιδιαίτερη φορολογική μεταχείριση των αποδοχών των εν ενεργεία δικαστικών λειτουργιών, συντρέχουν για την εφαρμογή των ίδιων διατάξεων και στις συντάξεις τους⁸ (προφανώς άλλωστε, αν ο δικαστής γνωρίζει ότι μετά την αφυπηρέτησή του θα περιέλθει σε κατάσταση οικονομικής ανέχειας, λόγω του χαμηλού ύψους και/ή της υψηλής φορολόγησης της σύνταξής του, η ανεξαρτησία του de facto διακυβεύεται κατά παρόμοιο τρόπο, όπως και αν μειωνόταν δραστικά οι αποδοχές του εν ενεργεία). *β. Η ανεξαρτησία ως θεσμική εγγύηση*

Η δικαστική ανεξαρτησία εξάλλου κατοχυρώνεται υπέρ των φορέων της, αλλά όχι προς όφελος των φορέων της. Σε αντίθεση με τα ατομικά δικαιώματα, τα οποία συνιστούν κατά βάση αυτοσκοπούς, οι θεσμικές εγγυήσεις, όπως είναι η δικαστική ανεξαρτησία, αποσκοπούν στο όφελος του κοινωνικού συνόλου⁹, στη συγκεκριμένη περίπτωση υπό τη μορφή της, στο μέτρο του εφικτού, αντικειμενικής και πάντως αμερόληπτης απονομής της δικαιοσύνης. Η άρρηκτη σύνδεση της ανεξαρτησίας με τον σκοπό της, δηλ. την αμεροληψία, καθίσταται ιδιαίτερα εμφανής στη γραμματική διατύπωση των άρθρων 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ και 47 ΧΘΔΕΕ (ανεξάρτητο και αμερόληπτο δικαστήριο), αλλά υπονοείται και στο άρθρο 87 παρ. 1 και 2 Συντ. Επομένως, η θεσμική εγγύηση της ανεξαρτησίας δεν πρέπει να συγχέεται με την αυθαιρεσία και καθόλου δεν αποκλείει την αναζήτηση και τον καταλογισμό ευθύνης στον δικαστή, μέσα από νόμιμες διαδικασίες, σε περιπτώσεις παρεκτροπών (π.χ. αν ζητήσει ή λάβει αθέμιτο ωφέλημα για συμπεριφορά που ανάγεται στην εκτέλεση των καθηκόντων του κατά την απονομή της δικαιοσύνης, άρθρο 237 παρ. 1 ΠΚ). Από τη θεσμική εγγύηση της δικαστικής ανεξαρτησίας προκύπτουν αξιώσεις τόσο των ίδιων των δικαστών για τη μη παραβίασή της από άλλους φορείς δημόσιας εξουσίας ή και

⁷ ΣτΕ 1628/1989, Ολ., ΕλλΔνη 1991, σ. 403, ΣτΕ 354/1992, ΝοΒ 1992, σ. 1097.

⁸ ΣτΕ 1883/1998, ΔιΔικ 1998, σ. 1302.

⁹ Βλ. αναλυτικότερα Κ. Χρυσόγονου, Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα, 2023, §3, Α.

από ιδιώτες, όσο όμως και των διαδικών για την εκδίκαση των υποθέσεών τους από ανεξάρτητο (και αμερόληπτο) δικαστήριο, όπως θα εκτεθεί ειδικότερα στη συνέχεια.

Ερμηνεύοντας το άρθρο 47 ΧΘΔΕΕ, σε συνδυασμό προς το άρθρο 19 ΣυνθΕΕ (αρχή της πραγματικής δικαστικής προστασίας), το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης δέχεται ότι η ανεξαρτησία της δικαιοσύνης αναλύεται σε: α) εξωτερική ανεξαρτησία, όταν το σχετικό (δικαστικό) όργανο ασκεί τα καθήκοντά του με πλήρη αυτονομία, χωρίς να υπόκειται σε ιεραρχική σχέση ή σχέση υπαγωγής έναντι κανενός και χωρίς να λαμβάνει εντολές ή οδηγίες οποιασδήποτε προέλευσης, άρα προστατεύεται από εξωτερικές παρεμβάσεις ή πιέσεις που θα μπορούσαν να θίξουν την ανεξάρτητη κρίση των μελών του και να επηρεάσουν τις αποφάσεις τους, β) εσωτερική ανεξαρτησία και αμεροληψία, όταν τηρούνται ίσες αποστάσεις ως προς τους διαδικούς και τα αντιπαρατιθέμενα συμφέροντά τους σε σχέση με το αντικείμενο της διαφοράς¹⁰. Θα μπορούσαν εδώ να διατυπωθούν ενστάσεις ως προς τη χρησιμοποιούμενη ορολογία, υπό την έννοια ότι οι όροι εξωτερική και εσωτερική ανεξαρτησία είναι μάλλον σκοπιμότερο να συνδέονται με την πηγή της διακινδύνευσης, αν δηλ. προέρχεται έξωθεν ή από το εσωτερικό του δικαστικού σώματος (βλ. παρακάτω, Α, ε), προκειμένου να τονισθεί ότι οι απειλές μπορούν να προέλθουν και από το τελευταίο. Επί της ουσίας πάντως δεν μπορεί να αμφισβητηθεί ότι, όπως ακριβώς δέχεται η ανωτέρω νομολογία, η αμεροληψία συνδέεται άρρηκτα με την ανεξαρτησία, συνιστώντας και τον απώτερο σκοπό της κατοχύρωσής της.

γ. Η έννοια και οι διακρίσεις της ανεξαρτησίας

Ως «ανεξαρτησία» κατά την έννοια του άρθρου 87 παρ. 1 Συντ. θα μπορούσε να νοηθεί η θεσμική προστασία που παρέχεται από την πολιτεία στον δικαστή απέναντι σε κάθε είδους πιέσεις, επιρροές και επιδράσεις σχετικές με την άσκηση των δικαιοδοτικών καθηκόντων του, ώστε να μπορεί να τα ασκήσει με αμεροληψία και με μοναδικό κριτήριο την εφαρμογή του ισχύοντος δικαίου¹¹. Η προστασία αυτή εξειδικεύεται στις επόμενες παραγράφους του ίδιου άρθρου και στα άρθρα 77-91 Συντ. μέσω μιας δέσμης θεσμικών εγγυήσεων, όπως θα εκτεθεί στη συνέχεια της

¹⁰ ΔΕΕ 19.11.2019, Α.Κ., C-585/18, σκέψεις 121-122, ΔΕΕ 24.6.2019, Επιτροπή κατά Πολωνίας, C-619/18, σκέψεις 73-74, ΔΕΕ 27.2.2018, Assosiacao Sindical, C-64/16, σκέψη 44, ΔΕΕ 25.7.2018, Minister for Justice, C-216/18, σκέψη 65.

¹¹ Πρβλ. τις, εν μέρει διαφορετικές, προσπάθειες ορισμού των Χ. Φραγκίστα, Δικαστική ανεξαρτησία, 1940, σ. 9, Κ. Σακελλαροπούλου, Το Σύνταγμα, η Δικαιοσύνη και ο Δικαστής, στις ίδιες κ.ά., Η Δικαιοσύνη στην Ελλάδα, 2019, σ. 72, Κ.-Α. Bettermann, Vom Sinn und von den Grenzen der richterlichen Unabhängigkeit, 1969, σ. 45.

παρούσας θεματικής ενότητας. Η δικαστική ανεξαρτησία με την παραπάνω έννοια είναι βέβαια ένα ιδεώδες, η εκπλήρωση του οποίου σε πολλές περιπτώσεις δεν μπορεί να είναι πλήρης. Ο δικαστής δεν είναι ούτε εξωγήινος, ούτε αυτόματο μηχάνημα υπαγωγής των πραγματικών περιστατικών στους νομικούς κανόνες, ώστε να μπορεί να μείνει απολύτως ανεπηρέαστος από την περιρρέουσα ατμόσφαιρα στην κοινωνία όπου ζει και μετέχει¹². Εξάλλου η ερμηνεία και εφαρμογή των κανόνων του δικαίου δεν είναι μια καθαρά λογική νοητική διεργασία, όπως η λύση ενός μαθηματικού προβλήματος¹³. Η ερμηνεία πάντως των ειδικότερων συνταγματικών διατάξεων που μορφοποιούν την προστασία της δικαστικής ανεξαρτησίας (δηλ. των παρ. 2 και 3 του άρθρου 87 και των άρθρων 88 επ. Συντ.), καθώς και της σχετικής κοινής νομοθεσίας, πρέπει, ενόψει της γενικής αρχής του άρθρου 87 παρ. 1 Συντ., να στοχεύει κατά κανόνα στην ενίσχυση της παραπάνω προστασίας.

Πρέπει επίσης να επισημανθεί ότι, όσο πλήρης κι αν είναι η παρεχόμενη από την πολιτεία θεσμική προστασία, ο δικαστής δεν πρόκειται να είναι πραγματικά ανεξάρτητος και αμερόληπτος, αν δεν το θέλει και ο ίδιος. Όποιος δεν διαθέτει αναπτυγμένο σε επαρκή βαθμό το θάρρος της γνώμης του, καθώς και εκείνος που έχει ελαστική συνείδηση, θα είναι πάντα εκτεθειμένοι σε αθέμιτες επιρροές από τον κοινωνικό τους περίγυρο και/ή τους ισχυρούς της ημέρας. Και αντίστροφα, εκείνος ο οποίος σέβεται τον εαυτό του και το δικαστικό του λειτούργημα δεν πρόκειται να υποκύψει ούτε στην πιο άμεση απειλή. Τον 3ο αιώνα μ.Χ. ο Ρωμαίος πραίτωρ (και κορυφαίος νομοδιδάσκαλος) Αιμίλιος Παπινιανός αρνήθηκε να δικαιολογήσει την απόφαση του αιμοδιψή αυτοκράτορα Καρακάλλα να φονεύσει τον μικρότερο αδερφό και συναυτοκράτορά του Γέτα, γνωρίζοντας ότι τούτο εξέθετε και τον ίδιο στη δολοφονική μανία του τυράννου (με τελικό αποτέλεσμα τον αποκεφαλισμό του). Πιο πρόσφατα, το 1834, οι δικαστές Τερτσέτης και Πολυζωίδης αρνήθηκαν να υπογράψουν τη θανατική καταδίκη των ηρώων της ελληνικής επανάστασης, Κολοκοτρώνη και Πλαπούτα, όπως απαιτούσε η βαυαρική Αντιβασιλεία, με συνέπειανα παυθούν, να φυλακιστούν και να κακοποιηθούν οι ίδιοι. Ο μέσος άνθρωπος πάντως δεν είναι ούτε έρμαιο των πιέσεων, ούτε όμως και ήρωας. Για τον λόγο αυτόν, η ποιότητα της απονομής της δικαιοσύνης σε μια χώρα συναρτάται, σε σχέση

¹² Πρβλ. Κ. Σημίτη, Η ανεξαρτησία της δικαιοσύνης. Μύθος και πραγματικότητα, στου ίδιου, Πολιτική, κυβέρνηση, δίκαιο, 1981, σ. 55.

¹³ Contra P. Laband, Das Staatsrecht des deutschen Reiches, I, 1911, IX.

ευθείας αναλογίας, με το επίπεδο προστασίας της δικαστικής ανεξαρτησίας στη χώρα εκείνη.

Δεδομένου εξάλλου, ότι, όπως προαναφέρθηκε, το να διαθέτει ο δικαστής το θάρρος της γνώμης του συνιστά προϋπόθεση της πραγματικής ανεξαρτησίας του, εύστοχα κρίθηκε ότι η δημοσίευση των ονομάτων των δικαστών που μειοψηφούν σε μια απόφαση όχι μόνο δεν μειώνει τη δικαστική ανεξαρτησία, αλλά αντίθετα την ενισχύει (η δημοσίευση αυτή καθιερώθηκε με το άρθρο 40 ν. 2172/1993, ενώ έως τότε τα ονόματα καταχωρίζονταν μόνο στα πρακτικά και όχι στο κείμενο της απόφασης)¹⁴. Θα μπορούσε μάλιστα να προσθέσει κανείς εδώ ότι η διαχρονική διαφάνεια σε ό,τι αφορά την άποψη και ψήφο κάθε δικαστή σε κρίσιμα νομικά ζητήματα (ιδίως μάλιστα στα ανώτατα δικαστήρια), αποτελεί μια μορφή εγγύησης απέναντι στο ενδεχόμενο να του ασκηθούν αφανώς πιέσεις, από τη μία ή την άλλη πηγή, για μεταστροφή της θέσης του χωρίς να συντρέχει αποχρών αντικειμενικός λόγος.

Αντικείμενο θεωρητικής συζήτησης αποτελεί περαιτέρω το ζήτημα κατά πόσο η ανεξαρτησία ανήκει μόνο στους δικαστές¹⁵ ή και στη δικαιοσύνη ως θεσμό και λειτουργία της πολιτείας¹⁶. Η πρώτη εκδοχή βρίσκεται πιο κοντά στη γραμματική διατύπωση του άρθρου 87 παρ. 1 Συντ. και, εκτός τούτου, η αναγνώριση μιας «ανεξαρτησίας» με την έννοια της αυτονομίας (δηλ. οι δικαστές να αποφασίζουν για θέματα οργάνωσης και λειτουργίας των δικαστηρίων, δικονομίας, αποδοχών, προϋπολογισμού κ.λπ.) θα προσέκρουε στη γενική νομοθετική αρμοδιότητα της Βουλής¹⁷, δηλ. του μοναδικού άμεσα νομιμοποιημένου από το εκλογικό σώμα κρατικού οργάνου. Παρά ταύτα, νομοθετικές ρυθμίσεις σχετικές με την απονομή της δικαιοσύνης ως κρατική λειτουργία πρέπει να γίνει δεκτό ότι υπόκεινται σε εντατικότερο δικαστικό έλεγχο της συνταγματικότητάς τους από ό,τι εκείνες που αφορούν την οργάνωση και λειτουργία της διοίκησης, ως μέρος της εκτελεστικής λειτουργίας ή εξουσίας¹⁸. Και τούτο διότι, σε αντιδιαστολή προς τους (ανεξάρτητους) δικαστικούς λειτουργούς, οι δημόσιοι υπάλληλοι είναι, κατά το άρθρο 103 παρ.

¹⁴ ΣτΕ 996/1994, Ολ., ΤοΣ 1994, σ. 895.

¹⁵ Έτσι ο Β. Σκουρής, Εγγυήσεις και παραμορφώσεις της λειτουργικής ανεξαρτησίας των δικαστών, σε ΕΝΟΒΕ (επιμ.), Προβλήματα ανεξαρτησίας της δικαιοσύνης, 1988, σ. 17.

¹⁶ Βλ. Δ. Ράικου, Δικαστική ανεξαρτησία και αμεροληψία, 2008, σ. 24 επ.

¹⁷ Α. Μάνεση, Αι εγγυήσεις τηρήσεως του Συντάγματος, ΙΙ, 1961-65, σ. 373-4.

¹⁸ Πρβλ. Τ. Ellwein, Regierung und Verwaltung, 1970, σ. 16 επ., 31.

Συντ., απλοί «εκτελεστές της θέλησης του Κράτους», με αποτέλεσμα να υπόκεινται ούτως ή άλλως σε ιεραρχικές εντολές και οδηγίες (εγκυκλίους κ.λπ.). Με άλλες λέξεις, εκείνο το οποίο απαγορεύεται να πράξει άμεσα ο νομοθέτης, δηλ. να καθυποτάξει τη δικαιοσύνη στις επιθυμίες του κυβερνώντος κόμματος, οφείλει να μην το επιχειρεί ούτε και εκ πλαγίου, μέσω οργανωτικών ρυθμίσεων. Συναφής είναι η κρίση της Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας ότι η οργάνωση της δικαιοσύνης ρυθμίζεται από τον κοινό νομοθέτη, οι σχετικές ρυθμίσεις όμως πρέπει να αποβλέπουν στην εύρυθμη λειτουργία της, να προάγουν την αποτελεσματικότητα της απονομής της και το κύρος των δικαστηρίων και να διασφαλίζουν την ανεξαρτησία της δικαιοσύνης που συνδέεται με τη δικαστική αμεροληψία καθώς και την προσωπική και λειτουργική ανεξαρτησία των δικαστών¹⁹.

Στην πράξη βέβαια τα όρια μεταξύ οργανωτικών και ψευδο-οργανωτικών ρυθμίσεων δεν είναι πάντα ευδιάκριτα. Ο νομοθέτης οπωσδήποτε δεσμεύεται από την αρχή του νόμιμου δικαστή (άρθρο 8 παρ. 1 Συντ.) και άρα οφείλει να καθορίζει (ή τροποποιεί) τη δικαιοδοσία, την αρμοδιότητα και τη συγκρότηση των δικαστηρίων κατά τρόπο γενικό και αφηρημένο. Αν πληρούνται αυτές οι προϋποθέσεις, δεν μπορεί να ελεγχθεί δικαστικά η ειλικρίνεια των «δηλώσεων» του νομοθέτη για τον σκοπό του νόμου, όπως εκείνες προκύπτουν μέσα από την αιτιολογική έκθεση του νομοσχεδίου και/ή τη σχετική συζήτηση στα πρακτικά συνεδριάσεων της Βουλής. Ούτε μπορεί, πολύ περισσότερο, ο δικαστής να διαγνώσει ο ίδιος, με τη συναγωγή αναπόδεικτων τεκμηρίων, τον υποκρυπτόμενο ψευδοοργανωτικό σκοπό ή να αξιώσει ως προϋπόθεση της θέσπισης οργανωτικών (της δικαιοσύνης) ρυθμίσεων τη σύμφωνη γνώμη π.χ. της ολομέλειας του οικείου ανώτατου δικαστηρίου²⁰. Θα μπορούσε όμως να υποστηριχθεί ότι πάντως απαιτείται, ιδίως όταν πρόκειται για τροποποιήσεις καθιερωμένων οργανωτικών και δικονομικών κανόνων, να προκύπτει από την αιτιολογική έκθεση και/ή συνοδευτικά της στοιχεία ο, βελτιωτικός της λειτουργίας της δικαιοσύνης, σκοπός του νόμου (κατ' αναλογία προς όσα έχουν γίνει δεκτά, με αποφάσεις της Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας, για την αναγκαιότητα

¹⁹ ΣτΕ 1580/2021, Ολ. (σκέψη 13).

²⁰ Όπως υπαινικτικά συνέβη στη - μάλλον μεμονωμένη - περίπτωση της ΣτΕ 2152/1993, Ολ., ΤοΣ, 1994, σ. 117 επ. Ομοίως πάντως και η (διοικητική) Ολομέλεια του Αρείου Πάγου 61/1993, ΤοΣ 1995, σ. 448 επ., θεώρησε ότι προεδρικό διάταγμα για τον ορισμό των τμημάτων του, τη συγκρότηση και τις αρμοδιότητές τους και άλλες λεπτομέρειες της λειτουργίας του δικαστηρίου (ή της Εισαγγελίας του) πρέπει να εκδίδεται ύστερα από σύμφωνη γνώμη της Ολομέλειάς του.

τεκμηρίωσης περικοπών συνταξιοδοτικών παροχών σε σχέση με τη διασφάλιση της βιωσιμότητας των οργανισμών και κοινωνικής ασφάλισης²¹).

Όταν πρόκειται ειδικότερα για τη θέσπιση οργανωτικών ρυθμίσεων (π.χ. ίδρυση νέων δικαστηρίων) με κανονιστικές πράξεις κατόπιν νομοθετικής εξουσιοδότησης, απαιτείται να προκύπτει η λειτουργικότητα των ρυθμίσεων αυτών από τα στοιχεία του σχετικού φακέλου (μεταξύ άλλων ως προς τη δυνατότητα στελέχωσης των δικαστηρίων, καθώς και την εξέταση εναλλακτικών λύσεων για την ορθολογική διάρθρωση της δικαιοσύνης)²². Περαιτέρω έχει κριθεί ότι, με βάση τα άρθρα 8 παρ. 1, 87 και 88 Συντ., η πολιτεία υποχρεούται να προβαίνει «αμελλητί» στις νόμιμες ενέργειες για την πλήρωση των νομοθετημένων κενών θέσεων δικαστικών λειτουργών και η τυχόν παράλειψη προσβάλλεται παραδεκτά με αίτηση ακυρώσεως²³.

Η δικαστική ανεξαρτησία αναλύεται σε προσωπική και λειτουργική, ανάλογα με το τι αφορά η παρεχόμενη στον δικαστή θεσμική προστασία. Συγκεκριμένα, εφόσον η προστασία αφορά τη δικαιοδοτική του συμπεριφορά και κρίση στις υποθέσεις που καλείται να χειριστεί, γίνεται λόγος για λειτουργική ανεξαρτησία, η οποία εξειδικεύεται κυρίως στην παρ. 2 του άρθρου 87 Συντ. Εφόσον, από την άλλη πλευρά, η προστασία αφορά γενικότερα το υπηρεσιακό του καθεστώς και την επαγγελματική του σταδιοδρομία, τότε πρόκειται για την προσωπική ανεξαρτησία. Η τελευταία κατοχυρώνεται με σειρά ολόκληρη λεπτομερών διατάξεων, στην παρ. 3 του άρθρου 87 και στα άρθρα 88, 89, 90 και 91 Συντ. Περαιτέρω, η δικαστική ανεξαρτησία διακρίνεται σε εσωτερική και εξωτερική, ανάλογα με την προέλευση της ενδεχόμενης απειλής. Η εξωτερική ανεξαρτησία προστατεύει τον δικαστή έναντι προσπαθειών επηρεασμού του προερχόμενων είτε από την πολιτική εξουσία (δηλ. το εκάστοτε κυβερνών κόμμα ή συνασπισμό κομμάτων, που ελέγχει ουσιαστικά τόσο την κοινοβουλευτική πλειοψηφία όσο και την κυβέρνηση, στα πλαίσια του κοινοβουλευτικού συστήματος), είτε από άλλους εξωδικαστικούς παράγοντες (πολιτικά κόμματα, μέσα μαζικής ενημέρωσης, συλλογικούς φορείς διαφόρων μορφών κ.λπ.). Ως εσωτερική ανεξαρτησία νοείται η προστασία του δικαστή (σε όσο βαθμό υπάρχει) έναντι αθέμιτων επιρροών προερχόμενων από τους κόλπους της ίδιας

²¹ ΣτΕ 2287/2015, Ολ., ΣτΕ 1819/2019, Ολ.

²² ΣτΕ ΠΕ 74-77/2010.

²³ ΣτΕ 1628/1989, ΕλλΔνη 1991, σ. 403.

της δικαιοσύνης, π.χ. από ανώτερους ή ανώτατους δικαστικούς ή εισαγγελικούς λειτουργούς, οι οποίοι αθέμιτα επιχειρούν να παρέμβουν στην κρίση κατώτερων σε βαθμό συναδέλφων τους²⁴. Με άλλες λέξεις, όπως δέχεται το ΕΔΔΑ ερμηνεύοντας την ομόρροπη προς τα άρθρα 87 επ. Συντ. διάταξη του άρθρου 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ, η δικαστική ανεξαρτησία απαιτεί να είναι ατομικά ο κάθε δικαστής ελεύθερος από αθέμιτες επιρροές και πιέσεις προερχόμενες όχι μόνο έξω από το δικαστικό σώμα, αλλά και από το εσωτερικό του τελευταίου. Η εσωτερική δικαστική ανεξαρτησία επιτάσσει να είναι οι δικαστές απαλλαγμένοι από οδηγίες ή πιέσεις συναδέλφων τους, έστω και αν εκείνοι έχουν διοικητικές ευθύνες στο δικαστήριο, π.χ. ασκούν την προεδρία του (ή την προεδρία του τμήματός του)²⁵. Ο Κώδικας Οργανισμού Δικαστηρίων και Κατάστασης Δικαστικών Λειτουργών (ν. 4938/2022) ανταποκρίνεται στις προδιαγραφές αυτές, αφού ορίζει (άρθρο 23 παρ. 3) ότι οποιαδήποτε οδηγία, σύσταση ή υπόδειξη σε δικαστικό λειτουργό για ουσιαστικό ή δικονομικό θέμα σε συγκεκριμένη υπόθεση ή κατηγορία υποθέσεων είναι ανεπίτρεπτη και συνιστά πειθαρχικό αδίκημα.

III. Λειτουργική ανεξαρτησία

Η πρόβλεψη της παρ. 2 του άρθρου 87 Συντ. ότι οι δικαστές κατά την άσκηση των καθηκόντων τους «υπόκεινται μόνο» στο Σύνταγμα και στους νόμους θεμελιώνει εξ αντιδιαστολής τη λειτουργική ανεξαρτησία, υπό την έννοια ότι δεν «υπόκεινται» σε εντολές, οδηγίες, υποδείξεις κ.ο.κ., από οπουδήποτε και αν προέρχονται εκείνες. Κατά τα άλλα η ίδια παράγραφος, στο δεύτερο μισό του μοναδικού εδαφίου της, καθιερώνει και ένα ιδιαίτερο δικαίωμα και καθήκον αντίστασης για τους δικαστές, πέρα από, και παράλληλα προς, τη σχετική γενική ρύθμιση του άρθρου 120 παρ. 4 Συντ²⁶.

Ως «δικαστές», κατά την έννοια του άρθρου 87 παρ. 2 Συντ, πρέπει καταρχήν να νοηθούν όχι μόνο οι δικαστικοί αλλά και οι εισαγγελικοί λειτουργοί, παρά το

²⁴ Βλ. ιδίως Χ. Σαρτζετάκη, Επιτελών το καθήκον μου, 2016, σ. 219-227, όπου αναλυτική μνεία του περιεχομένου της τηλεφωνικής παρέμβασης του Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου Κων/νου Κόλλια, με σκοπό τον εκφοβισμό του νεαρού Πρωτοδίκη (και ανακριτή στην υπόθεση της δολοφονίας του βουλευτή Γρηγόρη Λαμπράκη) Σαρτζετάκη, τον Ιούλιο του 1963. Πρβλ. και ΑΠ 7/2008, Ολ. (Ποιν.), ως προς τη νομική αξιολόγηση τηλεφωνικών οχλήσεων Αντιπροέδρου του Αρείου Πάγου και Προέδρου της Ένωσης Δικαστών και Εισαγγελέων (!) προς κατώτερους δικαστές σε σχέση με τη δικανική κρίση τους σε εκκρεμή ποινική υπόθεση.

²⁵ ΕΔΔΑ 10.10.2000, Dakaras, παρ. 36 και 38, ΕΔΔΑ 3.5.2007, Bochan, παρ. 74, ΕΔΔΑ 9.10.2008, Moiseyev, παρ. 184, ΕΔΔΑ 22.12.2009, Pavlov-Tkalcic, παρ. 86.

²⁶ Βλ. Κ. Χρυσόγονου, Συνταγματικό Δίκαιο, 2022, σ. 201.

γεγονός ότι οι τελευταίοι συνδέονται μεταξύ τους με σχέση ιεραρχικής εξάρτησης, με προϊστάμενο όλων τον Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου (ως προς την εκτέλεση όμως των καθηκόντων τους και την έκφραση της γνώμης τους ενεργούν αδέσμευτα, άρθρο 28 παρ. 4 του Κώδικα Οργανισμού Δικαστηρίων, ν. 4938/2022). Συναφώς γίνεται λόγος για «περιορισμένη εσωτερική λειτουργική ανεξαρτησία» των εισαγγελέων, ενώπληρης είναι η εξωτερική (έναντι της εκτελεστικής εξουσίας)²⁷.

Ως «καθήκοντα» εξάλλου νοούνται τόσο τα *stricto sensu* δικαιοδοτικά έργα (συμμετοχή στην έκδοση αποφάσεων σε υποθέσεις που άγονται προς επίλυση ενώπιόν του) όσο και οι διοικητικές (της δικαιοσύνης) αρμοδιότητες του δικαστή (π.χ. η άσκηση καθηκόντων προϊσταμένου του δικαστηρίου, η συμμετοχή σε πειθαρχικά και άλλα συμβούλια κ.ο.κ.)²⁸. Και τούτο διότι, εάν έστω ως προς αυτές μόνο τις αρμοδιότητες ήταν συνταγματικά ανεκτό να καθοδηγείται ο δικαστής από εξωτερικούς παράγοντες (π.χ. παρεμβάσεις του Υπουργού Δικαιοσύνης ως προς τον τρόπο εξειδίκευσης των πειθαρχικών αδικημάτων από τα οικεία συμβούλια), τότε θα υπονομευόταν η δικαστική ανεξαρτησία και ως προς τα κύρια δικαιοδοτικά έργα.

Η έννοια της επιταγής του άρθρου 87 παρ. 2 Συντ., περί υπαγωγής του δικαστή μόνο στο Σύνταγμα και τους νόμους και αντίστροφα περί μη υπαγωγής του σε εντολές, οδηγίες κ.λπ. τρίτων προσώπων, είναι ότι δεν μπορεί να του καταλογισθεί καμιάς μορφής ευθύνη ή να υποστεί άλλες δυσμενείς συνέπειες επειδή δεν συμμορφώθηκε προς τις υποδείξεις εκείνων. Επομένως στην ελληνική έννομη τάξη οι δικαστές δεν δεσμεύονται από τα τυχόν νομολογιακά προηγούμενα, έστω του ίδιου ή ανώτερου (και ανώτατου ακόμη) δικαστηρίου²⁹, και δεν μπορούν να τους επιβληθούν κυρώσεις όταν αποκλίνουν από αυτά. Το περισσότερο που μπορεί να αξιώσει κανείς,

²⁷ Πρβλ. Δ. Ράικου, Δικαστική ανεξαρτησία και αμεροληψία, 2008, σ. 85 επ.

²⁸ Πρβλ. Α. Ράικου, Συνταγματικό δίκαιο, Ι, Β', 2002, σ. 1024.

²⁹ Βλ. Κ. Τσάτσου, Το πρόβλημα των πηγών δικαίου, τεύχ. Α', 1941 (επανεκδοση 1993), σ. 234 επ., Χ. Χρυσανθάκη, Οι νέες ρυθμίσεις για τη διοικητική δίκη: ο Ν. 3900/2010: Μια «ανοιχτή» επιστολή προς την Πολιτεία, ΘΠΔΔ 2010, σ. 1324, Ι. Μανωλεδάκη, Άρθρο 7, σε ΕρμηΣ, 2003, σ. 23, Σ. Βλαχόπουλου, Οι συνταγματικές διαστάσεις της μεταβολής της νομολογίας, 2019, Κ. Στρατηλάτη, Η επίκληση της νομολογίας στο Διοικητικό Δίκαιο, και στη νομική επιστήμη γενικότερα, ΕφημΔΔ 2015, σ. 94 επ., contra Δ. Κοντόγιωργα - Θεοχαροπούλου, Η επαύξηση της διαπλαστικής εξουσίας του διοικητικού δικαστού, μέσω της ερμηνευτικής λειτουργίας των διδαγμάτων της κοινής πείρας, της επιστήμης, ή τέχνης και των κανόνων της δεοντολογίας και ηθικής, σε: της ίδιας/Ε. Κουτούπα- Ρεγκάκου, Εμβάθυνση δημοσίου Δικαίου 2005, σ. 187-8, κατά την οποία η νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας έχει αναχθεί σε «ουσιαστική ή άλλως καταχρηστική πηγή του Διοικητικού Δικαίου», Γ. Κατρούγκαλος, Οι θεμελιώδεις συνταγματικές αρχές στη νομολογία του ΣτΕ, 1974-2003, σε: Τιμ. Τόμ. ΣτΕ – 75 χρόνια, 2004, σ. 253, ο οποίος τάσσεται υπέρ της αναγνώρισης της νομολογίας του Συμβουλίου της Επικρατείας ως άμεσης πηγής και του συνταγματικού δικαίου.

στο πλαίσιο και της κατά το άρθρο 93 παρ. 2 Συντ. υποχρέωσης για ειδική και εμπεριστατωμένη αιτιολόγηση των δικαστικών αποφάσεων, είναι να μνημονεύονται στην απόφαση τα αντίθετα νομολογιακά προηγούμενα, ιδίως όταν προέρχονται από το ΔΕΕ, το ΕΔΔΑ ή εθνικά ανώτατα δικαστήρια, και να παρατίθενται οι λόγοι για τους οποίους οι κρίσεις τους θεωρούνται εσφαλμένες ή πάντως ανεφάρμοστες στην ένδικη υπόθεση. Κατά μείζονα λόγο βέβαια δεν θα ήταν ανεκτή η δέσμευση του δικαστή από οδηγίες της εκτελεστικής εξουσίας, π.χ. υπηρεσιών του Υπουργείου Εξωτερικών ως προς την ερμηνεία και/ή την εφαρμογή διεθνών συμβάσεων³⁰.

Διάσταση γνωμών εμφανίσθηκε στη (διοικητική) Ολομέλεια του Αρείου Πάγου, όταν συζητήθηκε εκεί το ζήτημα των ορίων της (λειτουργικής) ανεξαρτησίας, αφενός, και του πειθαρχικού κολασμού, αφετέρου³¹. Η πλειοψηφία είχε ταχθεί υπέρ της άποψης ότι μπορεί να ελεγχθεί πειθαρχικά ο δικαστικός λειτουργός για προφανές σφάλμα του από «βαριά αμέλεια», όπως όταν δέχθηκε ερμηνευτική εκδοχή (για την έννοια της εκάστοτε κρίσιμης διάταξης νόμου) η οποία «να μη δύναται, αντικειμενικώς, να θεωρηθεί υποστηρίξιμη», ή διαπίστωσε πραγματικό γεγονός «διάφορο εκείνου που αντικειμενικώς... προκύπτει από αποδεικτικά στοιχεία ληπτέα υπ' όψιν». Ακόμη είναι θεμιτή, κατά τη συλλογιστική αυτή, η επιβολή πειθαρχικής ποινής σε δικαστή, εάν ο τελευταίος προέβη σε προδήλως εσφαλμένη υπαγωγή των πραγματικών περιστατικών στον εφαρμοστέο κανόνα δικαίου. Τούτο συμβαίνει όταν το συμπέρασμα του δικανικού συλλογισμού της απόφασης «ευρίσκεται σε προφανή ανακολουθία» προς τον συνδυασμό κανόνων και γεγονότων, ή «στερείται εκδήλως πραγματικής βάσεως». Θα μπορούσε ωστόσο να επισημανθεί εδώ ότι η ήρεμη βεβαιότητα των υποστηρικτών της παραπάνω άποψης πως υπάρχουν αντικειμενικά νοήματα και/ή γεγονότα, καθώς και προφανείς ή έκδηλες συμφωνίες ή ανακολουθίες μεταξύ τους, ενδέχεται σε αρκετές περιπτώσεις να μην επαληθεύεται από τα πράγματα. Πέρα από αυτό, η χρήση τόσο αόριστων εννοιών για την οριοθέτηση ανεξαρτησίας και (πειθαρχικού) ελέγχου δεν συμβάλλει στην επίτευξη της απαιτούμενης, για τη διασφάλιση της εσωτερικής ανεξαρτησίας όσων μπορούν να ελεγχθούν (δηλ. κυρίως πρωτοδικών και εφετών), διαφάνεια και προβλεψιμότητα των

³⁰ ΕΔΔΑ 24.11.1994, Beaumartin, και 13.2.2003, Chevrol (παραβίαση του άρθρου 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ). Πρβλ. Β. Μπουκουβάλα, Η ανεξαρτησία της δικαιοσύνης μέσα από τις αποφάσεις του δικαστηρίου του Στρασβούργου, ΤοΣ 2019, σ. 347.

³¹ ΑΠ 18/1993, Ολ., ΕλλΔνη 1993, σ. 1064.

κριτηρίων του ελέγχου. Από την άλλη πλευρά, η μειοψηφία της Ολομέλειας του Αρείου Πάγου υποστήριξε ότι «δεν επιτρέπεται πειθαρχικός έλεγχος των δικαστικών λειτουργιών για τη δικαστική κρίση τους καθαυτή, δηλαδή για την επιστημονική άποψη που ακολούθησαν όσον αφορά τα νομικά ζητήματα που αντιμετώπισαν και για την πεποίθηση την οποία σχημάτισαν από την εκτίμηση των αποδείξεων». Εδώ βέβαια ερωτάται τι συνιστά «επιστημονική» άποψη και αν θα μπορούσε να υπάρξει, πέρα από τα όριά της, προφανής αυθαιρεσία στη δικανική κρίση.

Παρά τις εγγενείς αυτές δυσχέρειες στην οριοθέτηση μεταξύ λειτουργικής ανεξαρτησίας, αφενός, και ερμηνευτικής αυθαιρεσίας, αφετέρου, είναι πάντως δεδομένο ότι ο δικαστής καλείται από το άρθρο 87 παρ. 2 Συντ. να εφαρμόζει το Σύνταγμα και τους νόμους. Επομένως δεν δικαιούται σε καμία περίπτωση να θέτει τις προσωπικές του πολιτικές, κοινωνικές, φιλοσοφικές κ.λπ. πεποιθήσεις υπεράνω των υφιστάμενων κανόνων δικαίου, ούτε να εφαρμόζει προκρούστειες μεθόδους για να προσαρμόσει τους κανόνες στα μέτρα των πεποιθήσεών του³². Κριτήρια σκοπιμότητας είναι θεμιτό να λαμβάνονται υπόψη κατά την ερμηνεία των κανόνων μόνο σε πολύ περιορισμένη κλίμακα, στο πλαίσιο της αντικειμενικής τελεολογικής ερμηνευτικής μεθόδου, και μόνο εφόσον βρίσκουν έρεισμα σε μια ευρέως επικρατούσα κοινωνική αντίληψη σχετικά με το τι θα μπορούσε αντικειμενικά να συνιστά τη ratio συγκεκριμένης διάταξης. Και βέβαια είναι τελείως διαφορετική υπόθεση η ερμηνεία μιας διάταξης *in abstracto*, όπου η μεθοδολογικά σημαντική συναίνεση της κοινωνίας των ερμηνευτών του δικαίου μπορεί και πρέπει να ληφθεί υπόψη για την επαλήθευση της, σχετικής έστω, ορθότητας των επιμέρους ερμηνευτικών «βημάτων», και τελείως άλλο η υπαγωγή των πραγματικών περιστατικών στις κρίσιμες διατάξεις και η συναγωγή του συμπεράσματος του δικανικού συλλογισμού. Εκεί ο δικαστής, ειδικά μάλιστα σε ζητήματα προστασίας συνταγματικών δικαιωμάτων, ούτε οφείλει ούτε καν δικαιούται να «αφουγκράζεται την κοινωνία» ή να «εναρμονίζεται με την εικαζόμενη βούληση μιας θολής πλειοψηφίας»³³, αφού η ratio των δικαιωμάτων αυτών είναι ακριβώς η προστασία

³² Πρβλ. Μ. Πικραμένου, *Η λογοδοσία των δικαστών στη δημοκρατία*, 2022, σ. 54.

³³ Πρβλ. Β. Σκουρή, *Η ανεξαρτησία της δικαιοσύνης: 30 χρόνια μετά*, ΤοΣ 2017, σ. 937.

των μειοψηφιών, των μειονοτήτων, ή και των μεμονωμένων ατόμων, απέναντι στην πλειοψηφία³⁴.

Εξάλλου η έκδοση δικαστικών αποφάσεων συνιστά μια μορφή άσκησης δημόσιας εξουσίας και γι' αυτό υπόκειται σε δημόσια κριτική, σύμφωνα με τα άρθρα 14 Συντ. και 10 ΕΣΔΑ. Ωστόσο η κριτική από τους εξουσιαζόμενους, πολίτες, φορείς της κοινωνίας των πολιτών, νομικούς κ.λπ., είναι κάτι ποιοτικά διαφορετικό από την κριτική που προέρχεται από (άλλους) φορείς δημόσιας εξουσίας. Ως προς την τελευταία επομένως εύστοχα είχε γίνει δεκτό από τον Άρειο Πάγο (σε σχηματισμό διοικητικής Ολομέλειας) ότι δημόσιο εγκώμιο ή επίκριση συγκεκριμένης δικαστικής απόφασης από τον Υπουργό Δικαιοσύνης μπορεί να εκληφθεί ως απόπειρα επηρεασμού και ενέχει εξ αντικειμένου επέμβαση στη (λειτουργική και όχι στην προσωπική, όπως εσφαλμένα αναφέρεται) ανεξαρτησία των δικαστών, ιδίως μάλιστα όταν αφορά εκκρεμή υπόθεση³⁵. Ακόμη, ο ίδιος σχηματισμός διατύπωσε την κρίση ότι δεν είναι επιτρεπτός ο κοινοβουλευτικός έλεγχος, όταν αναφέρεται σε δικαιοδοτική κρίση δικαστικών οργάνων³⁶. Ο όρος (μη) «επιτρεπτός» δεν είναι ακριβής, αφού δεν μπορεί να υπάρξει δικαστική επέμβαση στα *interna corporis* της Βουλής³⁷, αλλά ούτε το κοινοβούλιο δικαιούται να επεμβαίνει σε εκκρεμείς δίκες και άρα μια απόπειρα άσκησης πίεσης ή επιρροής στους δικαστές υπό τον μανδύα της συζήτησης ερώτησης στη Βουλή θα ήταν αντιδεοντολογική, συνιστώντας υποβάθμιση της λειτουργικής ανεξαρτησίας του δικαστή.

Περαιτέρω, υποστηρίζεται στη θεωρία η θέση ότι επιμέρους παράμετρο της λειτουργικής ανεξαρτησίας του δικαστή συνιστά ο δικαστικός έλεγχος της συνταγματικότητας των νόμων κατά το άρθρο 93 παρ. 4 Συντ³⁸. Τούτο όμως δεν ευσταθεί, επειδή η πρόβλεψη και ο τρόπος οργάνωσης ενός τέτοιου ελέγχου αποτελεί ιδιαίτερο ζήτημα και αντικείμενο διακριτής ρύθμισης στο συνταγματικό κείμενο. Εξάλλου σε άλλα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης απαγορεύεται γενικά η άσκηση δικαστικού ελέγχου της συνταγματικότητας των νόμων (άρθρο 120 του ολλανδικού Συντάγματος), ή ο έλεγχος αυτός συγκεντρώνεται σε ειδικό δικαιοδοτικό

³⁴ Βλ. αναλυτικότερα Κ. Χρυσόγονου, Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα, 2023, §2, ΣΤ, α και §3, Ε, γ., με περαιτέρω ενδείξεις.

³⁵ ΑΠ 8/1998, Ολ., ΤοΣ 1998, σ. 404.

³⁶ ΑΠ 9/1998, Ολ., ΤοΣ 1998, σ. 410.

³⁷ Βλ. Δ. Τσάτσου, Συνταγματικό Δίκαιο, τόμ. Α', 1994, σ. 396 επ.

³⁸ Βλ. Μ. Πικραμένου, Η λογοδοσία των δικαστών στη δημοκρατία, 2022, σ. 50, Π. Γέσιου-Φαλτσή, Ευθύνη των δικαστών στην Ελλάδα, ΤοΣ 1983, σ. 553.

όργανο (όπως το Συνταγματικό Συμβούλιο στη Γαλλία, άρθρα 61 και 61-1 του Συντάγματος), χωρίς βέβαια τούτο να σημαίνει ότι εκεί δεν υφίσταται (λειτουργική) δικαστική ανεξαρτησία.

IV. Προσωπική ανεξαρτησία

α. Έναρξη και λήξη της σταδιοδρομίας του δικαστή

Η προσωπική ανεξαρτησία του δικαστή θωρακίζεται πρώτιστα με την εγγύηση της ισοβιότητάς του στο άρθρο 88 παρ. 1 Συντ. Όπως καθίσταται πάντως σαφές από τον συνδυασμό της παραπάνω διάταξης με την παρ. 5 του ίδιου άρθρου, αλλά και από την αντιπαραβολή της προς το εδ. α' της παρ. 4 του άρθρου 103 Συντ. (μονιμότητα των δημοσίων υπαλλήλων που κατέχουν οργανικές θέσεις, εφόσον όμως αυτές υπάρχουν), η ισοβιότητα δεν νοείται κυριολεκτικά. Υποδηλώνει απλώς ότι οι δικαστικοί λειτουργοί δεν μπορούν να απολυθούν πριν από τη συμπλήρωση του προβλεπόμενου ορίου ηλικίας, έστω κι αν ο νομοθέτης καταργήσει τις θέσεις τους.

Ως προς την έναρξη της σταδιοδρομίας του δικαστή και κατά συνέπεια της ισοβιότητάς του, η παρ. 1 του άρθρου 88 Συντ. αρκείται στην πρόβλεψη διορισμού με προεδρικό διάταγμα, σύμφωνα με νόμο που ορίζει τα προσόντα και τη διαδικασία της επιλογής. Ερμηνευτικά ωστόσο γίνεται δεκτό ότι από την «εν γένει οικονομία» του άρθρου αυτού, και ενόψει ειδικότερα της παρ. 3 (δυνατότητα καθιέρωσης εκπαιδευτικής και δοκιμαστικής περιόδου έως τριών ετών, πριν από τον διορισμό του δικαστή ως τακτικού), συνάγεται ότι η είσοδος σε κάποιον κλάδο της δικαιοσύνης πρέπει να γίνεται στον εισαγωγικό βαθμό του και να ακολουθεί η περαιτέρω εξέλιξη του δικαστή μέσω προαγωγών, σε συνάρτηση και με την απόκτηση εμπειρίας από την υπηρεσία του στις επιμέρους βαθμίδες του κλάδου³⁹. Επομένως, κατά τη συλλογιστική αυτή, τυχόν απόπειρα νομοθετικής καθιέρωσης στο μέλλον συστήματος απευθείας εισόδου σε ανώτερους ή ανώτατους βαθμούς του δικαστικού σώματος προσώπων εκτός εκείνου θα ήταν αντισυνταγματική⁴⁰.

Κατά τα άλλα πάντως ο κοινός νομοθέτης είναι καταρχήν ελεύθερος να καθορίζει τα προσόντα των υποψηφίων που κρίνει αναγκαία προκειμένου οι μέλλοντες να διορισθούν να μπορούν να ανταποκριθούν αποτελεσματικά στις εκάστοτε ανάγκες του δικαστικού έργου, όπως αυτές διαμορφώνονται από τις ισχύουσες συνθήκες. Όσο για τη βαθμολογική τους εξέλιξη, εκείνη πρέπει να

³⁹ ΣτΕ 105/1981, Ολ., ΤοΣ 1981, σ. 457.

⁴⁰ ΣτΕ 851/2011 (σκέψη 10).

διενεργείται κατόπιν κρίσεως, η οποία διασφαλίζει ότι ο δικαστής συγκεντρώνει τα αναγκαία προσόντα για να ανταποκριθεί στις αυξημένες απαιτήσεις του ανώτερου βαθμού⁴¹. Εδώ θα μπορούσε να παρατηρήσει κανείς ότι, όπως προαναφέρθηκε (βλ. παραπάνω, II, α), στα προσόντα των υποψηφίων πρέπει να συγκαταλέγεται απαραίτητα η κατοχή πανεπιστημιακού πτυχίου νομικής σχολής (προκειμένου οι μελλοντικοί δικαστές να μπορούν να αντιλαμβάνονται επαρκώς το κανονιστικό περιεχόμενο του Συντάγματος και των νόμων, ώστε να τα εφαρμόζουν, όπως επιτάσσει η παρ. 2 του άρθρου 87 Συντ.). Περαιτέρω περιορισμοί για τα περιθώρια επιλογών του κοινού νομοθέτη, σε ό,τι αφορά την είσοδο νέων στελεχών στο δικαστικό σώμα, απορρέουν από τη συνταγματική αρχή της αξιοκρατίας⁴² και άρα πρέπει να θεωρηθεί συνταγματικά επιβεβλημένη η διεξαγωγή διαγωνισμού για τη διαπίστωση των - νομικών κυρίως- γνώσεων και δεξιοτήτων των υποψηφίων (ενδεχομένως με συνεκτίμηση, ως ένα σημείο, κατά την κρίση του νομοθέτη, και αντικειμενικών κριτηρίων αναγόμενων στην κατοχή τίτλων σπουδών). Στην πράξη ο νομοθέτης έχει επιλέξει να συνδυάσει, ως προϋπόθεση εισαγωγής στο δικαστικό σώμα, την επιτυχία σε εισαγωγικό διαγωνισμό και την επιτυχή φοίτηση, μετά ταύτα, στην Εθνική Σχολή Δικαστών (άρθρα 9 επ. και 16 επ. ν. 3689/2008, όπως έχει τροποποιηθεί έκτοτε και ισχύει).

Ως προς τον τερματισμό της σταδιοδρομίας του δικαστή, η παρ. 5 του άρθρου 88 Συντ. θέτει την 30ή Ιουνίου του έτους συμπλήρωσης του 67ου έτους της ηλικίας τους, για όσους κατέχουν βαθμό προέδρου εφετών και άνω, ως όριο αποχώρησής τους από την υπηρεσία. Για όσους κατέχουν βαθμό εφέτη (ή αντίστοιχο, π.χ. αντεισαγγελέα εφετών) και κάτω το ίδιο όριο είναι η 30ή Ιουνίου του έτους συμπλήρωσης του 65ου έτους της ηλικίας τους. Τα όρια αυτά δεν μπορούν ούτε να αυξηθούν ούτε και να μειωθούν με διάταξη νόμου ή κανονιστικής πράξης, για κανέναν λόγο. Και τούτο προκειμένου να αποφευχθεί η επανάληψη αυθαιρεσιών του παρελθόντος (π.χ. μεταξική δικτατορία) που τραυμάτιζαν τη δικαστική ανεξαρτησία⁴³. Κρίσιμη εξάλλου είναι η πραγματική ηλικία του δικαστικού λειτουργού, όπως αυτή αποδεικνύεται με τα προβλεπόμενα από τον κοινό νομοθέτη

⁴¹ ΣτΕ 3762/2010, ΣτΕ 851/2011.

⁴² Βλ. αναλυτικότερα Κ. Χρυσόγονου, Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα, 2023, §13, Ε, γ, με περαιτέρω ενδείξεις.

⁴³ Βλ. Μ. Πικραμένου, Η δικαστική ανεξαρτησία στη δίνη των πολιτικών κρίσεων, 2002, σ. 85.

στοιχεία (έτσι π.χ. η διόρθωση του έτους γεννήσεως στο μητρώο αρρένων, με βάση τις κείμενες διατάξεις, κρίθηκε ότι λαμβάνεται υποχρεωτικά υπόψη, κατά διαφοροποίηση από όσα όριζε το άρθρο 36 παρ. 7 ν. 1756/1988 σχετικά με ταπροσόντα διορισμού, αν και ο ν. 4938/2022, άρθρο 43 παρ. 6, ουσιαστικά επαναλαμβάνει την ίδια ρύθμιση)⁴⁴.

Νωρίτερα πάντως ο δικαστικός λειτουργός μπορεί να παυθεί, σύμφωνα με την παρ. 4 του ίδιου άρθρου, ύστερα από δικαστική απόφαση, εξαιτίας καταδίκης για ποινικό αδίκημα ή για βαρύ πειθαρχικό παράπτωμα, καθώς και σε περιπτώσεις ασθένειας ή αναπηρίας ή υπηρεσιακής ανεπάρκειας. Όλα αυτά πρέπει να βεβαιώνονται όπως ορίζει σχετικός νόμος και με τήρηση των επιταγών δημοσιότητας και αιτιολογίας των παρ. 2 και 3 του άρθρου 93 Συντ. Το άρθρο 72 του Κώδικα Οργανισμού Δικαστηρίων (ν. 4938/2022) προβλέπει ότι οριστική παύση επιβάλλεται αν ο δικαστικός λειτουργός α) στερήθηκε τα πολιτικά του δικαιώματα λόγω αμετάκλητης καταδικαστικής απόφασης, ή β) καταδικάσθηκε αμετάκλητα σε ποινή στερητική της ελευθερίας άνω των 3 μηνών για αδίκημα που τελέσθηκε με δόλο, ή γ) καταδικάσθηκε αμετάκλητα σε οποιαδήποτε ποινή για αδίκημα συνεπαγόμενο κώλυμα διορισμού, κατά το άρθρο 44 παρ. 1 περ. ε' του ίδιου Κώδικα. Για τις υπόλοιπες περιπτώσεις οριστικής παύσης το άρθρο 72 του Κώδικα κατά βάση επαναλαμβάνει το άρθρο 88 παρ. 4 Συντ., χωρίς περαιτέρω διευκρινίσεις. Στην πράξη ως βαθιά πειθαρχικά παραπτώματα θεωρούνται, μεταξύ άλλων, η πραξικοπηματική δημοσίευση απόφασης από τον πρόεδρο δικαστηρίου χωρίς να έχει προηγηθεί διάσκεψη των μελών της σύνθεσης (!)⁴⁵, ή η απόπειρα δωροδοκίας δικαστή από συνάδελφό του⁴⁶. Ως «υπηρεσιακή ανεπάρκεια» νοείται η επί μακρό χρόνο αδυναμία του δικαστή να ανταποκριθεί στα καθήκοντά του και να παράγει έργο, ανεξάρτητα ανοφείλεται σε υπαιτιότητά του (π.χ. ραθυμία και αδιαφορία) ή όχι (π.χ. προσωπικές ή οικογενειακές περιπέτειες ή ουσιαστική ανεπάρκειά του)⁴⁷. Περαιτέρω, το άρθρο 50 του ίδιου Κώδικα προβλέπει την περικοπή μισθού σε περιπτώσεις υπερβολικών καθυστερήσεων στη διεκπεραίωση υποθέσεων, οι οποίες έχουν ανατεθεί σε συγκεκριμένο δικαστικό λειτουργό. Σε ό,τι αφορά τέλος τις περιπτώσεις ασθένειας ή

⁴⁴ ΣτΕ 3224/2008.

⁴⁵ ΣτΕ 2241/1999, Ολ.

⁴⁶ ΣτΕ 2395/2004, Ολ.

⁴⁷ ΣτΕ 2172/2002, Ολ., ΝοΒ 2003, σ. 545, ΣτΕ 2772/2011, Ολ., ΣτΕ 2230/2012, Ολ.

αναπηρίας, το άρθρο 72 παρ. 2 περ. α' του Κώδικα παραπέμπει στις (εκάστοτε) κείμενες διατάξεις για τους δημόσιους πολιτικούς υπαλλήλους.

β. Το ιδιαίτερο μισθολογικό καθεστώς

Σπουδαία εγγύηση της προσωπικής ανεξαρτησίας των δικαστικών λειτουργών συνιστά και η επιταγή του άρθρου 88 παρ. 2 εδ. α' Συντ. να είναι οι αποδοχές τους «ανάλογες» με το λειτούργημά τους, ενώ κατά τα λοιπά το εδ. β' της ίδιας παραγράφου προβλέπει ότι η βαθμολογική και μισθολογική τους εξέλιξη και γενικά η(υπηρεσιακή) κατάστασή τους καθορίζεται με ειδικούς νόμους. Η κατά το Σύνταγμα «αναλογία» μεταξύ του λειτούργηματος και των αποδοχών των δικαστών (και εισαγγελέων) σημαίνει ότι οι τελευταίες οφείλουν να καθορίζονται από τον νομοθέτη σε ύψος τέτοιο ώστε να επιτρέπει αφενός την αξιοπρεπή διαβίωση των λειτουργών της δικαιοσύνης, ενόψει των ειδικών συνθηκών ως εκ της θέσης και της αποστολής τους, και αφετέρου την ανταπόκρισή τους στο κόστος που συνεπάγεται η ανάγκη για διαρκή επιστημονική κατάρτισή τους, αλλά και εν γένει πνευματική καλλιέργεια, καθώς και η αφοσίωσή τους στα δικαστικά έργα. Η χορήγηση αποδοχών κατώτερου ύψους από αυτό θα υποβάθμιζε την οικονομική ανεξαρτησία του δικαστή και θα δημιουργούσε σοβαρούς κινδύνους για την ανεπηρέαστη και ποιοτική απονομή δικαιοσύνης.

Στην πρώτη εικοσιπενταετία της ισχύος του Συντ. 1975 το Συμβούλιο της Επικρατείας είχε ειδικότερα δεχθεί ότι οι αποδοχές των προέδρων των ανωτάτων δικαστηρίων πρέπει να διαμορφώνονται σε επίπεδα παραπλήσια προς εκείνα των υπουργών και βουλευτών (και να υπόκεινται σε παρόμοιο φορολογικό καθεστώς). Ειδικό μισθολόγιο των δικαστών σημαίνει, κατά τη λογική αυτή, μισθολόγιο αυξημένο έναντι των άλλων δημόσιων λειτουργών και αντίστροφη απαγόρευση μισθολογικής εξομοίωσης των τελευταίων προς τους δικαστές⁴⁸. Η ανωτέρω νομολογία προκάλεσε πάντως πολιτικές αντιδράσεις και οδήγησε στην προσθήκη της υποπαραγράφου β' (εδ. γ', δ' και ε') στην παρ. 2 του άρθρου 88 Συντ., με την αναθεώρηση του 2001. Έκτοτε οι διαφορές σχετικά με τις αποδοχές και τις συντάξεις των δικαστικών λειτουργών εκδικάζονται (εφόσον η επίλυση των σχετικών νομικών ζητημάτων μπορεί να επηρεάσει τη μισθολογική, συνταξιοδοτική και/ή φορολογική κατάσταση ευρύτερου κύκλου προσώπων) από το Δικαστήριο Αγωγών Κακοδικίας

⁴⁸ Βλ. μεταξύ άλλων, ΣτΕ 1688/1991, Αρμ. 1991, σ. 812, ΣτΕ 3458/1998, ΕΔΔ 1999, σ. 331, ΣτΕ 3150/1999, ΔιΔικ 1999, σ. 999.

του άρθρου 99 Συντ., κατά παρέκκλιση από τις ρυθμίσεις των άρθρων 94, 95 και 98 Συντ. Δεδομένου εξάλλου ότι το Ειδικό Δικαστήριο αυτό σε τέτοιες περιπτώσεις συγκροτείται με συμμετοχή ενός επιπλέον καθηγητή πανεπιστημίου και ενός δικηγόρου, η ευρεία (δύο τρίτα) πλειοψηφία του ανήκει σ' εκείνες τις δύο κατηγορίες μελών από κοινού και όχι στους τακτικούς δικαστές. Ωστόσο το Ειδικό Δικαστήριο (ή «Μισθοδικείο») τούτο στις κρίσιμες αποφάσεις του μετά το 2001 κατά βάση δεν αφίσταται από τις παραδοχές της προγενέστερης νομολογίας. Έτσι έκρινε ότι οι αποδοχές των δικαστικών λειτουργών δεν μπορεί να είναι κατώτερες από τις αποδοχές κρατικού λειτουργού που τελεί σε ίδιες με αυτούς συνθήκες. Άρα πρέπει να είναι ανώτερες από εκείνες κάθε άλλου δημόσιου λειτουργού ή υπαλλήλου, ο οποίος κατέχει οργανική θέση και σταδιοδρομεί στο Δημόσιο⁴⁹.

Τα ζητήματα οργάνωσης και λειτουργίας του δικαστηρίου του άρθρου 88 Συντ. ρυθμίζονται στον εκτελεστικό νόμο 3038/2002. Κατά την έννοια των διατάξεων των άρθρων 4, 5 και 8 του νόμου αυτού, ερμηνευομένων ενόψει του άρθρου 88 παρ. 2 Συντ., στη δικαιοδοσία του Ειδικού Δικαστηρίου υπάγονται οι σχετικές με κάθε είδους αποδοχές και συντάξεις των δικαστικών λειτουργών διαφορές, εφόσον η επίλυση των οικείων νομικών ζητημάτων αφορά ειδικά τους δικαστικούς λειτουργούς και μπορεί ταυτόχρονα να επηρεάσει τη μισθολογική, συνταξιοδοτική ή φορολογική κατάσταση ευρύτερου κύκλου των προσώπων αυτών. Αντίθετα, δεν υπάγονται στη δικαιοδοσία του Ειδικού Δικαστηρίου μισθολογικές και συνταξιοδοτικές διαφορές δικαστικών λειτουργών, στις οποίες ανακύπτουν ζητήματα που αφορούν και άλλες κατηγορίες λειτουργών υπαλλήλων ή συνταξιούχων του Δημοσίου. Και τούτο διότι, όταν το αρμόδιο τακτικό διοικητικό δικαστήριο ή το Ελεγκτικό Συνέδριο εκδικάζει όμοια με τα εγείρομενα ενώπιον του Ειδικού Δικαστηρίου νομικά ζητήματα που αφορούν και άλλους λειτουργούς, υπαλλήλους ή συνταξιούχους του Δημοσίου, πλην των δικαστικών λειτουργών, ενδέχεται να εκδοθούν αντιφατικές αποφάσεις για το ίδιο νομικό ζήτημα, χωρίς να υπάρχει δυνατότητα άρσης της σχετικής σύγκρουσης⁵⁰. Περαιτέρω, κατά την έννοια των ιδίων διατάξεων, το Ειδικό Δικαστήριο, μετά την επίλυση του εμπίπτοντος στη δικαιοδοσία του νομικού ζητήματος, εφόσον τούτο δεν έχει ήδη επιλυθεί με προηγούμενη απόφασή του, παραπέμπει τη σχετική υπόθεση για την περαιτέρω εκδίκασή της στο

⁴⁹ Ειδ. Δικαστ. Άρθρο 88 Συντ. 17/2006 (11η σκέψη).

⁵⁰ Ειδ. Δικαστ. Άρθρο 88 Συντ. 130/2020, 1-4/2018, 137/2016, 203/2014.

αρμόδιο δικαστήριο, δηλαδή είτε σε τακτικό διοικητικό δικαστήριο είτε στο Ελεγκτικό Συνέδριο⁵¹. Το δικαστήριο στο οποίο παραπέμπεται η υπόθεση, συμμορφούμενο, ως προς το κρίσιμο νομικό ζήτημα, με την απόφαση του Ειδικού Δικαστηρίου, επιλύει οριστικά τη διαφορά⁵². Αν το τιθέμενο στην υπόθεση νομικό ζήτημα έχει ήδη επιλυθεί με προηγούμενη απόφασή του, το Ειδικό Δικαστήριο, αφού διαπιστώσει τούτο, παραπέμπει την υπόθεση στο αρμόδιο δικαστήριο για την περαιτέρω εκδίκασή της και δεν προβαίνει στην εκ νέου κρίση επί του ζητήματος αυτού⁵³.

γ. Δικαστικά ασυμβίβαστα

Το άρθρο 89 Συντ. καθιερώνει μια σειρά απαγορεύσεων άλλων, παράλληλων δραστηριοτήτων για τους δικαστικούς λειτουργούς, με σκοπό όχι μόνο να ασκούν εκείνοι απερίσπαστοι τα δικαστικά τους έργα, αλλά και να προληφθεί η εμπλοκή τους σε ποικίλες βιοτικές σχέσεις, οι οποίες θα μπορούσαν de facto να συνεπάγονται εμφανείς ή αφανείς εξαρτήσεις από τρίτα πρόσωπα. Αν και το Σύνταγμα δεν προβλέπει ρητά κυρώσεις για την τυχόν παραβίαση των παραπάνω απαγορεύσεων, θα πρέπει να θεωρηθεί πως κάτι τέτοιο συνιστά βαρύ πειθαρχικό παράπτωμα για τον εμπλεκόμενο⁵⁴, κατά την έννοια της παρ. 4 του άρθρου 88.

Η παρ. 1 του άρθρου 89 Συντ. εισάγει μια γενική απαγόρευση παροχής κάθε άλλης μισθωτής υπηρεσίας, καθώς και άσκησης κάθε επαγγέλματος από (εξυπακούεται εν ενεργεία) δικαστικούς λειτουργούς. Άρα απαγορεύεται η παροχή τόσο εξαρτημένης εργασίας, με σύμβαση εργασίας ή έργου, σε φορείς του ιδιωτικού ή του δημοσίου τομέα αδιακρίτως, όσο και υπηρεσιών ελεύθερου επαγγελματία. Ενόψει όμως του άρθρου 16 παρ. 1 Συντ. (ελευθερία της τέχνης και της επιστήμης) θα πρέπει να γίνει δεκτό ότι, παρά την αδιάστικτη διατύπωσή της, η απαγορευτική ρήτρα του άρθρου 89 παρ. 1 Συντ. δεν καταλαμβάνει την ενδεχόμενη συγγραφική δραστηριότητα του δικαστή, είτε επιστημονική (π.χ. νομικού ή ιστορικού περιεχομένου) είτε λογοτεχνική, και δεν τον εμποδίζει από την είσπραξη συναφών δικαιωμάτων του⁵⁵. Εξάλλου η είσπραξη συγγραφικών δικαιωμάτων δεν δημιουργεί,

⁵¹ Ειδ. Δικαστ. Άρθρο 88 Συντ. 255/2021, 130/2020, 1-4/2018, 203/2014, 78/2013.

⁵² Ειδ. Δικαστ. Άρθρο 88 Συντ. 255/2021, 130/2020.

⁵³ Ειδ. Δικαστ. Άρθρο 88 Συντ. 1-3/2020, 1-4/2018.

⁵⁴ Πρβλ. Α. Τσιρώνά, Άρθρο 89, σε ΕρμΣυν, 2017, σ. 1366.

⁵⁵ Πρβλ. Π. Παραρά, Σύνταγμα 1975 - Corpus, III, 1999, σ. 458.

με βάση τα δεδομένα της λογικής και της κοινής πείρας, σχέση εξάρτησης μεταξύ εκδότη και συγγραφέα και άρα δεν θίγει τη ratio του άρθρου 89 παρ. 1 Συντ.

Η παρ. 2 του άρθρου 89 Συντ. επιτρέπει κατ' εξαίρεση στους δικαστικούς λειτουργούς να εκλέγονται μέλη της Ακαδημίας Αθηνών ή του καθηγητικού προσωπικού των Α.Ε.Ι., καθώς και να μετέχουν σε συμβούλια ή επιτροπές που ασκούν αρμοδιότητες πειθαρχικού, ελεγκτικού ή δικαιοδοτικού χαρακτήρα και σε νομοπαρασκευαστικές επιτροπές, εφόσον η συμμετοχή τους αυτή προβλέπεται ειδικά από το νόμο. Κατά τα άλλα πάντως η παρ. 3 του ίδιου άρθρου, μετά την αναθεώρηση του 2001, απαγορεύει γενικά την ανάθεση διοικητικών καθηκόντων σε δικαστικούς λειτουργούς, διευκρινίζοντας όμως ότι θεωρούνται δικαστικά τα καθήκοντα τα σχετικά με την εκπαίδευση των δικαστικών λειτουργών (εννοείται προφανώς και των μελλοντικών, δηλ. των σπουδαστών της Εθνικής Σχολής Δικαστών). Ακόμη επιτρέπεται η ανάθεση σε δικαστικούς λειτουργούς καθηκόντων εκπροσώπησης της χώρας σε διεθνείς οργανισμούς (σχετικές είναι οι διατάξεις του άρθρου 62, παρ. 6 και 8, ν. 4938/2022).

Η απαγόρευση ανάθεσης διοικητικών καθηκόντων στους δικαστικούς λειτουργούς θεσπίστηκε το 2001 σε συνέχεια των επικρίσεων που είχαν διατυπωθεί, σχετικά με τη *de facto* υποβάθμιση της δικαστικής ανεξαρτησίας κατά την εφαρμογή της αντίθετης αρχικής (το 1975) πρόβλεψης της παρ. 3 του άρθρου 89 Συντ.⁵⁶ Επομένως η απαγόρευση αυτή, ως μια περαιτέρω εγγύηση της αρχής της ανεξαρτησίας, πρέπει να θεωρηθεί ως γενικός κανόνας, οι εξαιρέσεις από τον οποίο πρέπει να ερμηνεύονται συσταλτικά. Τούτο ισχύει και για τις σχετικές προβλέψεις της παρ. 2 του άρθρου 89 Συντ. και άρα ως «συμβούλια ή επιτροπές ελεγκτικού χαρακτήρα» νοούνται όσα ασκούν αρμοδιότητες οικονομικού ή δημοσιονομικού ελέγχου και όχι π.χ. επιτροπές ασκήσεως ελέγχου νομιμότητας σε πράξεις οργάνων της τοπικής αυτοδιοίκησης⁵⁷ ή επίλυσης δασικών αμφοισβητήσεων⁵⁸ ή επιλογής

⁵⁶ Από τη σχετική συζήτηση βλ. Μ. Πικραμένου, Η ανάθεση διοικητικών καθηκόντων σε δικαστικούς λειτουργούς, σε Γ. Θεοδόση κ.ά., Η δικαιοσύνη και το Σύνταγμα. 1993, σ. 81 επ., Κ. Χρυσόγονου, Η ανάθεση διοικητικών καθηκόντων σε δικαστικούς λειτουργούς κατά το άρθρο 89 παρ. 3 Συντ. και η κατοχύρωση της δικαστικής ανεξαρτησίας, σε: Εταιρεία Ελλήνων Δικαστικών Λειτουργών για τη Δημοκρατία και τις Ελευθερίες (επιμ.), Μορφές εξάρτησης της δικαιοσύνης από την εκτελεστική εξουσία, 1992, σ. 121 επ.

⁵⁷ ΣτΕ 3503/2009, Ολ., ΘΠΔΔ 2010, σ. 50.

⁵⁸ ΣτΕ 3036/2015.

δικηγόρων με πάγια αντιμισθία σε φορείς του δημόσιου τομέα⁵⁹. Αντίθετα κρίθηκε ότι συνιστούν όργανα με αρμοδιότητες «δικαιοδοτικού χαρακτήρα» οι Ανεξάρτητες Επιτροπές που αποφαινόμενες επί ενδικοφανών προσφυγών κατά των αποφάσεων της Υπηρεσίας Ασύλου (άρθρα 4 και 5 ν. 4375/2016)⁶⁰. Επίσης δεν παραβιάζεται το άρθρο 89 παρ. 2 Συντ. από τη συμμετοχή τακτικών δικαστών σε συμβούλια αρμόδια για την παροχή γνωμοδότησης σχετικά με την επιβολή πειθαρχικών ποινών σε αιρετούς αξιωματούχους της τοπικής αυτοδιοίκησης⁶¹ ή σε επιτροπές αρμόδιες να αποφανθούν αν συντρέχει λόγος απόλυσης εργαζόμενου συνδικαλιστή από τον (ιδιώτη) εργοδότη⁶². Περαιτέρω, εφόσον η παρ. 2 του άρθρου 89 Συντ. κάνει λόγο για κατ' εξαίρεση συμμετοχή σε «συμβούλια ή επιτροπές», δηλ. συλλογικά όργανα, εξ αντιδιαστολής συνάγεται ότι επανερχόμαστε στον γενικό απαγορευτικό κανόνα της παρ. 3 του άρθρου 89 Συντ. όταν πρόκειται για ανάθεση διοικητικών καθηκόντων μονομελούς οργάνου⁶³. Είναι άρα αντισυνταγματική η απόσπαση δικαστικού ή εισαγγελικού λειτουργού σε διοικητικές υπηρεσίες και μάλιστα κατ' αποκλειστικότητα (χωρίς δηλ. άσκηση άλλων, δικαιοδοτικών καθηκόντων), προκειμένου να δρα ως μονοπρόσωπο όργανο, όπως π.χ. συμβαίνει με το άρθρο 5 παρ. 3 ν. 3649/2008 («ιδρυματικός» εισαγγελέας αποσπασμένος στην Εθνική Υπηρεσία Πληροφοριών). Σε κάθε περίπτωση εξάλλου, από την κατοχύρωση της δικαστικής ανεξαρτησίας ως ειδικότερης έκφανσης της οργανικής διάκρισης των λειτουργιών (άρθρα 26 παρ. 3 και 87-91 Συντ.) απορρέει η αρχή ότι για τη συμμετοχή δικαστικών λειτουργών σε όλα τα προβλεπόμενα στο άρθρο 89 παρ. 2 Συντ. συλλογικά όργανα απαιτείται σχετική πράξη (επιλογής προσώπων) του αρμόδιου κατά τον νόμο οργάνου της δικαστικής λειτουργίας. Δεν πρόκειται πάντως για «τοποθέτηση» κατά την έννοια του άρθρου 90 παρ. 1 Συντ. και άρα το όργανο αυτό δεν απαιτείται οπωσδήποτε να είναι το ανώτατο δικαστικό συμβούλιο⁶⁴.

Η παρ. 4 του άρθρου 89 Συντ. απαγορεύει στους δικαστικούς λειτουργούς τη συμμετοχή στην κυβέρνηση. Με την αναθεώρηση πάντως του Συντάγματος το 1986

⁵⁹ ΣτΕ 3744/2005.

⁶⁰ ΣτΕ 1237/2017, Ολ., ΣτΕ 1580/2021, Ολ.

⁶¹ ΣτΕ 94/2013, Ολ., ΘΠΔΔ 2013, σ. 872 επ.

⁶² ΑΠ 371/2013 (πολιτικές).

⁶³ ΣτΕ 2980/2010. Contra η ΓνωμΕισΑΠ 2/2022, χωρίς όμως πειστικά επιχειρήματα.

⁶⁴ ΣτΕ 2347/2017, Ολ. (προκειμένου για επιτροπές δικαιοδοτικού χαρακτήρα, για την ταυτότητα όμως του νομικού λόγου τα ίδια πρέπει να θεωρηθούν ότι ισχύουν και για τις επιτροπές ή συμβούλια πειθαρχικού ή ελεγκτικού χαρακτήρα).

καθιερώθηκε, κατ' εξαίρεση από τον κανόνα αυτόν, η ανάθεση της πρωθυπουργίας υπηρεσιακής-εκλογικής κυβέρνησης στον Πρόεδρο του Αρείου Πάγου, του Συμβουλίου της Επικρατείας ή του Ελεγκτικού Συνεδρίου, κατ' επιλογή του Προέδρου της Δημοκρατίας⁶⁵. Εξυπακούεται ότι μετά τη διεξαγωγή των εκλογών και τον σχηματισμό νέας, πολιτικής κυβέρνησης ο/η πρώην πρωθυπουργός της υπηρεσιακής-εκλογικής κυβέρνησης επιστρέφει στα δικαστικά του καθήκοντα.

Τέλος η παρ. 5 του ίδιου άρθρου επιτρέπει, ως εκ περισσού, τη συγκρότηση ένωσης δικαστικών λειτουργών (ούτως ή άλλως η συμμετοχή σ' αυτή δεν εμπίπτει στις απαγορεύσεις των προηγούμενων παραγράφων και θα συνιστούσε δικαίωμα με βάση τα άρθρα 12 και 23 παρ. 1 Συντ. και 11 ΕΣΔΑ, ακόμη κι αν δεν υπήρχε η παρ. 5 του άρθρου 89).

δ. Υπηρεσιακές μεταβολές

ι. Οι αρμοδιότητες δικαστικών οργάνων

Οι παρ. 1 και 2 του άρθρου 90 Συντ. καθιστούν αρμόδιο για τις υπηρεσιακές μεταβολές (προαγωγές, τοποθετήσεις, μεταθέσεις, αποσπάσεις, μετατάξεις) των δικαστικών λειτουργών το ανώτατο δικαστικό συμβούλιο, η σχετική απόφαση του οποίου περιβάλλεται στη συνέχεια τον τύπο του προεδρικού διατάγματος. Όταν πρόκειται για λειτουργούς της πολιτικής και ποινικής δικαιοσύνης, το συμβούλιο συγκροτείται από τον Πρόεδρο και τον Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου, καθώς και από εννιά μέλη που ορίζονται με κλήρωση, για θητεία ενός έτους, μεταξύ των αντιπροέδρων, των αρεοπαγιτών και των αντεισαγγελέων του Αρείου Πάγου (με την περαιτέρω προϋπόθεση να έχουν δύο τουλάχιστον έτη υπηρεσίας στο ανώτατο δικαστήριο). Δύο από τους εννιά είναι αντεισαγγελείς και οι υπόλοιποι αντιπρόεδροι ή αρεοπαγίτες. Εάν όμως πρόκειται για προαγωγή σε βαθμό προέδρου ή εισαγγελέα εφετών και άνω, τα κληρωτά μέλη ανέρχονται σε δεκατρία. Αν εξάλλου πρόκειται για θέματα υπηρεσιακών μεταβολών εφετών ή προέδρων εφετών μετέχουν και δύο (επίσης κληρωτοί) ομοιόβαθμοι των κρινόμενων, όπως και αν πρόκειται για θέματα μεταβολών εισαγγελέων ή αντεισαγγελέων εφετών, χωρίς πάντως δικαίωμα ψήφου, καλούμενοι απλώς να διατυπώσουν τη γνώμη τους (άρθρο 92 παρ. 2 του Κώδικα Οργανισμού Δικαστηρίων, ν. 4938/2022). Αντίστοιχα το ανώτατο δικαστικό συμβούλιο διοικητικής δικαιοσύνης συγκροτείται από τον πρόεδρο του Συμβουλίου

⁶⁵ Πρβλ. Μ. Πικραμένου, Ο θεσμός της υπηρεσιακής-εκλογικής κυβέρνησης, 1987, σ. 71 επ.

της Επικρατείας και δέκα μέλη του δικαστηρίου αυτού, οριζόμενα με κλήρωση για μονοετή θητεία. Αν πρόκειται όμως για προαγωγή στον βαθμό του συμβούλου επικρατείας ή προέδρου εφετών διοικητικών δικαστηρίων ή διορισμό Επιτρόπου ή αντεπιτρόπου της επικρατείας των τακτικών διοικητικών δικαστηρίων, τα κληρωτά μέλη ανέρχονται σε δεκατέσσερα. Στο ίδιο συμβούλιο μετέχει και ο Γενικός Επίτροπος της Επικρατείας, αντικαθιστώντας το τελευταίο κατά τη σειρά της κλήρωσης μέλος, όταν πρόκειται για θέματα σχετικά με δικαστές των τακτικών διοικητικών δικαστηρίων. Επίσης μετέχουν χωρίς ψήφο δύο πάρεδροι του Συμβουλίου της Επικρατείας ή δύο πρόεδροι εφετών ή δύο εφέτες διοικητικών δικαστηρίων, ανάλογα με τον βαθμό των κρινόμενων κάθε φορά (άρθρο 67 Κώδικα Οργανισμού Δικαστηρίων). Αντίστοιχες διατάξεις ισχύουν και για το ανώτατο δικαστικό συμβούλιο του Ελεγκτικού Συνεδρίου, που συγκροτείται από τον Πρόεδρο και επτά ή εννιά μέλη του, τα οποία ορίζονται με κλήρωση (άρθρο 80 Κώδικα Οργανισμού Δικαστηρίων). Δικαίωμα προσφυγής στην ολομέλεια του οικείου ανώτατου δικαστηρίου κατά των αποφάσεων του ανωτάτου δικαστικού συμβουλίου έχουν τόσο ο Υπουργός Δικαιοσύνης όσο και ο κρινόμενος κάθε φορά δικαστικός λειτουργός, σύμφωνα με την παρ. 3 του άρθρου 90 Συντ. Στην ολομέλεια μετέχει, στις περιπτώσεις αυτές, το σύνολο των μελών του δικαστηρίου, ενώ, σε περίπτωση κωλύματος κάποιων από αυτά, οι παρόντες πρέπει πάντως να είναι περισσότεροι από το μισό του συνόλου όσων υπηρετούν (άρθρο 81 παρ. 9 Κώδικα Οργανισμού Δικαστηρίων, πρβλ. και τα άρθρα 86 και 91 παρ. 12 και του ίδιου). Τόσο οι αποφάσεις της ολομέλειας, όσο και εκείνες του ανώτατου δικαστικού συμβουλίου με τις οποίες δεν διαφώνησε ο Υπουργός Δικαιοσύνης είναι υποχρεωτικές για εκείνον (άρθρο 90 παρ. 4 Συντ.). Επομένως ο Υπουργός έχει δέσμια αρμοδιότητα να εκτελεί, μέσα στον αντικειμενικά αναγκαίο χρόνο, τις αποφάσεις αυτές και δεν μπορεί ούτε να αναστείλει την εκτέλεσή τους, ούτε να καθυστερήσει την κοινοποίηση των σχετικών εγγράφων στους ενδιαφερόμενους⁶⁶.

ii. Οι αρμοδιότητες του υπουργικού συμβουλίου

Ειδικά πάντως σε ό,τι αφορά προαγωγές στις θέσεις του προέδρου και του αντιπροέδρου του Συμβουλίου της Επικρατείας, του Αρείου Πάγου και του Ελεγκτικού Συνεδρίου, η παρ. 5 του άρθρου 90 Συντ. προβλέπει ότι ενεργούνται με

⁶⁶ ΑΠ 1/1997, Ολ., ΕλλΔνη 1997, 727.

προεδρικό διάταγμα που εκδίδεται ύστερα από πρόταση του υπουργικού συμβουλίου, με επιλογή μεταξύ των μελών του αντίστοιχου ανώτατου δικαστηρίου, όπως νόμος ορίζει. Τα ίδια ισχύουν, *mutatis mutandis*, και για τις θέσεις Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου και γενικών επιτρόπων των διοικητικών δικαστηρίων και του Ελεγκτικού Συνεδρίου. Οι διατάξεις της παραγράφου αυτής έχουν προκαλέσει κατά καιρούς οξείες επικρίσεις⁶⁷, με το σκεπτικό ότι ανοίγουν μια κερκόπορτα επηρεασμού της δικαιοσύνης από την εκτελεστική εξουσία. Μια αξιοσημείωτη πρόταση τροποποίησης είχε διατυπωθεί από τη (διοικητική) Ολομέλεια του Αρείου Πάγου στο πλαίσιο των ζυμώσεων πριν από τη συνταγματική αναθεώρηση του 2001 (επιλογή αντιπροέδρων από την ολομέλεια του δικαστηρίου, μεταξύ των αρχαιότερων μελών του, με μυστική ψηφοφορία, και του προέδρου από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας μεταξύ των τριών αρχαιότερων αντιπροέδρων)⁶⁸. Ο αναθεωρητικός νομοθέτης τελικά περιορίστηκε στην προσθήκη της δεύτερης υποπαραγράφου στην παρ. 5 (εδ. ε' και στ'), η οποία περιόρισε στα τέσσερα έτη, κατ' ανώτατο όριο, στις θέσεις του προέδρου καθενός από τα τρία ανώτατα δικαστήρια, καθώς και σε εκείνες του Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου και των γενικών επιτρόπων (διοικητικών δικαστηρίων και Ελεγκτικού Συνεδρίου). Αποκλείστηκε έτσι η επανάληψη κυβερνητικών ακροτήτων του παρελθόντος, ενίοτε με υπερδεκαετή θητεία δικαστή επιλεγόμενου σε θέση προέδρου.

Θα πρέπει να σημειωθεί εδώ ότι, ως προς τις θέσεις προέδρων, το ελληνικό Σύνταγμα δεν υπερβαίνει τον ευρωπαϊκό μέσο όρο διασταύρωσης μεταξύ εκτελεστικής και δικαστικής λειτουργίας⁶⁹. Το ουσιαστικό πρόβλημα εντοπίζεται όμως στον ραγδαίο πολλαπλασιασμό, με νομοθετικές ρυθμίσεις, των θέσεων των αντιπροέδρων των ανωτάτων δικαστηρίων, χωρίς καμία αντιστοίχιση προς τις λειτουργικές ανάγκες των τελευταίων. Έτσι το Συμβούλιο της Επικρατείας (άρθρο 3 παρ. 1 ν. 3258/2004) έχει φθάσει να διαθέτει δέκα θέσεις αντιπροέδρων, ενώ τα τμήματά του δεν είναι περισσότερα από έξι. Πλήθος θέσεων αντιπροέδρων υφίσταται και στον Άρειο Πάγο (άρθρο 3 παρ. 1 Ν 3258/2004) και το Ελεγκτικό Συνέδριο (δέκακαι οκτώ αντίστοιχα) και εκεί καθ' υπέρβαση του αριθμού των τμημάτων (επτά στο Ελεγκτικό Συνέδριο, έξι πολιτικά και τρία ποινικά στον Άρειο Πάγο). Είναι φανερό

⁶⁷ Βλ. ενδεικτικά Ι. Μανωλεδάκη, 7 θέσεις για το Δίκαιο και τη Δικαιοσύνη, 1992, σ. 81 επ., 97 επ.

⁶⁸ Πρακτικό 14/1998, ΤοΣ 1998, σ. 907 επ.

⁶⁹ Βλ. Β. Σκουρή, Ζητήματα έννομης προστασίας στην αναθεώρηση του Συντάγματος, 2000, σ. 72 επ.

ότι με τις νομοθετικές αυτές μεθοδεύσεις παρέχονται εξ αντικειμένου κίνητρα σε σημαντικό αριθμό μελών των ανωτάτων δικαστηρίων, να γίνονται με τη συμπεριφορά τους αρεστά στην εκάστοτε κυβέρνηση, ώστε να έχουν αυξημένες πιθανότητες επιλογής σε κάποια από τις θέσεις αντιπροέδρων οι οποίες κενώνονται (ή δημιουργούνται) ανελλιπώς κατ' έτος, υπό τις παραπάνω προϋποθέσεις⁷⁰. Επειδή εξάλλου τα μέλη των ανωτάτων δικαστηρίων ασκούν, λόγω των διατάξεων των παρ. 1-4 του άρθρου 90 Συντ., ισχυρή επιρροή στους υπόλοιπους λειτουργούς της δικαιοσύνης⁷¹, η κυβερνητική επίδραση διαχέεται έτσι εν δυνάμει στο σύνολο του δικαστικού σώματος. Αν λοιπόν θέλουμε ανεξάρτητη δικαιοσύνη, θα έπρεπε να καταργηθούν όλες οι θέσεις αντιπροέδρων στα ανώτατα δικαστήρια, εκτός από μία για το καθένα, έτσι ώστε ο/η αντιπρόεδρος να είναι αυτό που υποδηλώνει ο όρος, δηλ. αναπληρωτής του/της προέδρου. Τα τμήματα των δικαστηρίων αυτών θα μπορούσαν να προεδρεύονται από το αρχαιότερο μέλος τους. Η νομοθετική κατάργηση των πλεοναζουσών θέσεων Αντιπροέδρων θα έπρεπε μάλιστα να συνοδευθεί από την προσθήκη σχετικής ερμηνευτικής δήλωσης κάτω από το άρθρο

90 παρ. 5 στην επόμενη αναθεώρηση του Συντάγματος, αν και η γραμματική διατύπωση της παραπάνω συνταγματικής διάταξης (κάνει λόγο για θέσεις «Αντιπροέδρου» και όχι «Αντιπροέδρων») θα επέτρεπε την υποστήριξη της ίδιας εκδοχής ακόμη και *de constitutione lata*.

Η τροποποίηση εξάλλου του Κώδικα Οργανισμού Δικαστηρίων και Κατάστασης Δικαστικών Λειτουργών με τον ν. 3841/2010, σύμφωνα με την οποία οι προαγωγές στις θέσεις του Προέδρου και των Αντιπροέδρων των Ανωτάτων Δικαστηρίων ενεργούνται ύστερα από γνώμη της Διάσκεψης των Προέδρων της Βουλής (άρθρο 59 παρ. 3 ν. 4938/2022), έχει συμβολικό χαρακτήρα. Πέραν του γεγονότος ότι οι επίμαχες διατάξεις επικρίθηκαν ως αντισυνταγματικές από τη Διοικητική Ολομέλεια του Συμβουλίου της Επικρατείας⁷², η εν λόγω μεταρρύθμιση δεν επιφέρει αλλαγή στην επιλογή της ηγεσίας των Ανωτάτων Δικαστηρίων από την κυβέρνηση (δεν θα μπορούσε άλλωστε να τροποποιηθεί συνταγματική διάταξη με κοινό νόμο), ούτε καθιερώνει έναν ουσιαστικό μηχανισμό ελέγχου και αξιολόγησης των προσόντων των υποψηφίων.

⁷⁰ Πρβλ. Σ. Ματθία, Ακηδεμόνευτη δικαιοσύνη, ΕλλΔνη 1998, σ. 741 επ.

⁷¹ Πρβλ. Κ. Σημίτη, Πολιτική-κυβέρνηση-δίκαιο, 1981, σ. 49.

⁷² Πρακτικό 2/2010, ΔτΑ 2010, σ. 491 επ.

Νομολογιακά έχει κριθεί ότι η παρ. 5 του άρθρου 90 Συντ. έχει την έννοια ότι για την προαγωγή π.χ. σε θέση Γενικού Επιτρόπου στο Ελεγκτικό Συνέδριο απαιτείται προηγούμενη συναίνεση του επιλεγόμενου δικαστικού λειτουργού, επειδή το τετραετές συνταγματικό όριο θητείας μπορεί να έχει ως συνέπεια την πρόωρη αποχώρησή του από την υπηρεσία, πριν τη συμπλήρωση του 67ου έτους ηλικίας (αλλά και την απομάκρυνσή του από τα καθήκοντα του τακτικού δικαστή, αν ο επιλεγόμενος είναι μέλος του Ελεγκτικού Συνεδρίου και όχι της Επιτροπείας)⁷³.

iii. Ο αποκλεισμός του δικαστικού ελέγχου

Η παρ. 6 του άρθρου 90 Συντ. αποκλείει την προσβολή των αποφάσεων ή πράξεων των προηγούμενων παραγράφων του ίδιου άρθρου στο Συμβούλιο της Επικρατείας. Νομολογιακά γίνεται δεκτό⁷⁴ ότι τούτο αφορά την προσβολή με αίτηση ακυρώσεως τόσο της απόφασης του οικείου Ανωτάτου Δικαστικού Συμβουλίου και κατά περίπτωση της Ολομέλειας του οικείου Δικαστηρίου, όταν επιλαμβάνεται σε δεύτερο βαθμό, όσο και των προεδρικών διαταγμάτων, που εκδίδονται κατ' εφαρμογή των αποφάσεων των δικαστικών αυτών οργάνων. Το απαράδεκτο, καθ' όσον αφορά στα προεδρικά διατάγματα, τελεί υπό την προϋπόθεση ότι αυτά εκδίδονται μέσα στα όρια αρμοδιότητας που τάσσονται από το άρθρο 90. Το τελευταίο εννοείται ότι απαιτεί να είναι το διάταγμα σύμφωνο με την απόφαση του Ανωτάτου Δικαστικού Συμβουλίου του οικείου Δικαστηρίου ή, κατά περίπτωση, της Ολομέλειάς του, δεν καλύπτει όμως παραλείψεις συμμορφώσεως προς την παραπάνω απόφαση ή ορισμούς ή προσθήκες που περιέχονται στο προεδρικό διάταγμα και είτε βρίσκονται σε αντίθεση με την παραπάνω απόφαση, είτε κείνται πέραν αυτής και τίθενται είτε κατ' ευθεία εφαρμογή του νόμου, είτε σε συμμόρφωση με απόφαση του Συμβουλίου της Επικράτειας που επιβάλλει τον πρόσθετο ορισμό⁷⁵. Ειδικότερα, κρίσιμο για το παραδεκτό της αιτήσεως ακυρώσεως, με την οποία αμφισβητείται η νομιμότητα τυχόν τεθείσας στο οικείο προεδρικό διάταγμα ρήτρας αναδρομικής προαγωγής δικαστικού λειτουργού, είναι το αν η ρήτρα αυτή είχε αποτελέσει ή όχι περιεχόμενο της απόφασης του οικείου Ανωτάτου Δικαστικού Συμβουλίου ή, κατά περίπτωση της Ολομέλειας, στην οποία στηρίζεται το προεδρικό διάταγμα⁷⁶. Σε

⁷³ ΣτΕ 435/2019, Ολ.

⁷⁴ ΣτΕ 3635/2020 (σκέψη 3).

⁷⁵ Από την παλαιότερη νομολογία ΣτΕ 167/1978, Ολ., ΣτΕ 159/1981, ΣτΕ 2486/1985, Ολ.

⁷⁶ Πρβλ. ΣτΕ 643 και 646/2004, Ολ.

καταφατική περίπτωση δεν εμπίπτουν στο απαράδεκτο και εξετάζονται κατ' ουσίαν μόνον οι λόγοι ακυρώσεως που αμφισβητούν την συνδρομή όρου ή περιορισμού που τίθεται ευθέως από τις διατάξεις των άρθρων 1 έως 4 του άρθρου 90 του Συντάγματος ή την έννοια των διατάξεων αυτών, ενώ δεν είναι παραδεκτοί λόγοι ακυρώσεως αναφερόμενοι σε παράβαση όρων ή περιορισμών που τίθενται από τον κοινό νομοθέτη. Εκείνοι δεν μετουσιώνονται, κατά την έννοια των πιο πάνω συνταγματικών διατάξεων, σε όρους του Συντάγματος και, επομένως, ο έλεγχός τους εμπίπτει στο απαράδεκτο της παραγράφου 6⁷⁷.

ε. Επιθεώρηση και πειθαρχικός έλεγχος

Όπως εκτέθηκε, η συνταγματική κατοχύρωση της δικαστικής ανεξαρτησίας αποσκοπεί στην αμερόληπτη απονομή δικαιοσύνης με βάση το ισχύον δίκαιο και όχι στην απεριόριστη άσκηση εξουσίας από τον δικαστή κατά αυθαίρετη κρίση. Επομένως ανακύπτει η ανάγκη εσωτερικών (μέσα στο πλαίσιο της ανεξάρτητης δικαιοσύνης) ελέγχων, για την πρόληψη και/ή καταστολή ατομικών παρεκτροπών. Κατά την θέσπιση πάντως των σχετικών ρυθμίσεων τόσο ο συντακτικός (ή ο αναθεωρητικός) όσο και ο κοινός νομοθέτης καλούνται να επιδοθούν σε μια δύσκολη άσκηση ισορροπίας, έτσι ώστε να καταστεί εφικτή η αποτελεσματική αντιμετώπιση φαινομένων καταχρηστικής άσκησης εξουσίας, ανεπάρκειας ή απλώς ραθυμίας μεμονωμένων δικαστικών λειτουργών, χωρίς να πλήττεται η εσωτερική ανεξαρτησία του δικαστικού σώματος συνολικά.

Στο πλαίσιο αυτό εντάσσεται ο θεσμός της επιθεώρησης, η οποία σύμφωνα με το άρθρο 87 παρ. 3 Συντ, ασκείται, όταν ο επιθεωρούμενος είναι τακτικός δικαστής, από δικαστές ανώτερου βαθμού, καθώς και από τον Εισαγγελέα και τους αντιεισαγγελείς του Αρείου Πάγου. Όσο για τους εισαγγελείς, εκείνοι επιθεωρούνται από αρεοπαγίτες και εισαγγελείς ανώτερου βαθμού. Οι σχετικές διατάξεις των άρθρων 93 επ. του Κώδικα Οργανισμού Δικαστηρίων (ν. 4938/2022) προβλέπουν, μεταξύ άλλων, τη σύνταξη αιτιολογημένων ατομικών εκθέσεων αξιολόγησης για κάθε δικαστικό λειτουργό, με βαθμολόγηση επιμέρους κριτηρίων (άρθρα 101-102 ν. 4938/2022). Αν κατά την επιθεώρηση διαπιστωθεί ανικανότητα ή υπηρεσιακή ανεπάρκεια δικαστικού λειτουργού, κινείται η διαδικασία της οριστικής παύσης του (άρθρο 106 ν. 4938/2022). Υποστηρίζεται πάντως με πειστικά επιχειρήματα στη

⁷⁷ Πρβλ. ΣτΕ 1757/2008, Ολ., ΣτΕ 1274/1993, Ολ., ΣτΕ 292/1984, Ολ.

θεωρία η άποψη ότι η τυχόν παρουσία επιθεωρητή δικαστή είτε στη διάσκεψη είτε και στο ακροατήριο του δικαστηρίου, κατά την εκδίκασης υπόθεσης, παραβιάζει τη λειτουργική ανεξαρτησία των επιθεωρούμενων⁷⁸.

Τα θεμελιώδη ζητήματα της άσκησης πειθαρχικής εξουσίας στους δικαστικούς λειτουργούς ρυθμίζονται στο άρθρο 91 Συντ. Στους βαθμούς του αρεοπαγίτη ή αντιεισαγγελέα του Αρείου Πάγου, ή στους αντίστοιχους (σύμβουλος ΣτΕ ή ΕλΣυν), και πάνω η πειθαρχική αγωγή εγείρεται από τον Υπουργό Δικαιοσύνης ενώπιον Ανώτατου Πειθαρχικού Συμβουλίου (παρ. 1). Στο τελευταίο προεδρεύει ο Πρόεδρος του Συμβουλίου της Επικρατείας (ή του Αρείου Πάγου, αν διώκεται μέλος του Συμβουλίου της Επικρατείας) και μετέχουν από δύο μέλη (αντιπρόεδροι ή αρεοπαγίτες/σύμβουλοι) των άλλων δύο ανώτατων δικαστηρίων, εκτός εκείνου στο οποίο ανήκει ο διωκόμενος, όπως επίσης και δύο τακτικοί (πρωτοβάθμιοι) καθηγητές νομικών μαθημάτων νομικών σχολών, ύστερα από κλήρωση (παρ. 2). Στη θεωρία η παρεμβολή του Υπουργού επικρίνεται ως εν δυνάμει κίνδυνος για τη δικαστική ανεξαρτησία⁷⁹, αν και στην πράξη η άσκηση της σχετικής αρμοδιότητάς του δεν φαίνεται να έχει προκαλέσει ιδιαίτερη αμφισβήτηση.

Είναι αξιοσημείωτο ότι το άρθρο 113 παρ. 2 του Κώδικα Οργανισμού Δικαστηρίων (ν. 4938/2022) αναθέτει την αρμοδιότητα για την επιβολή της ποινής της οριστικής παύσης στην Ολομέλεια του Αρείου Πάγου, αν ο εγκαλούμενος είναι μέλος (δηλ. σύμβουλος ή ανώτερος) του Συμβουλίου της Επικρατείας, και στην Ολομέλεια του τελευταίου, αν ο εγκαλούμενος είναι μέλος του Αρείου Πάγου ή του Ελεγκτικού Συνεδρίου. Και τούτο προφανώς με το σκεπτικό ότι το Ανώτατο Πειθαρχικό Συμβούλιο δεν είναι δικαστήριο (άλλωστε η παρ. 1 του άρθρου 113 του Κώδικα εξαγγέλλει επί της αρχής ότι «η πειθαρχική δικαιοδοσία στους δικαστικούς λειτουργούς ασκείται από δικαστήρια και δικαστικά συμβούλια») και άρα δεν μπορεί να εκδώσει «δικαστική απόφαση» κατά την έννοια του άρθρου 88 παρ. 4 Συντ.⁸⁰ (βλ. παραπάνω, Γ, α). Επομένως το Συμβούλιο αυτό μπορεί να επιβάλλει κατώτερες πειθαρχικές ποινές, δηλ. επίπληξη, πρόστιμο ή προσωρινή (μέχρι 6 μήνες) παύση (άρθρο 111 παρ. 1 Κώδικα Οργανισμού Δικαστηρίων), ενώ εφόσον κρίνει ότι ο πειθαρχικά διωκόμενος πρέπει να τιμωρηθεί με οριστική παύση παραπέμπει την

⁷⁸ Βλ. Κ. Μπέη, Το ελληνικό έλλειμμα κράτους δικαίου, 1998, 429 επ., σ. 443.

⁷⁹ Βλ. Χ. Δετσαρίδη, Άρθρο 91, σε ΕρμΣυντ, 2017, σ. 1398.

⁸⁰ Πρβλ. Α. Ράικου, Συνταγματικό δίκαιο, Ι, Β', 2002, σ. 1046.

υπόθεση με αιτιολογημένη απόφαση στην αρμόδια ολομέλεια (άρθρο 125 παρ. 1 Κώδικα Οργανισμού Δικαστηρίων).

Στους υπόλοιπους δικαστικούς λειτουργούς ή πειθαρχική εξουσία ασκείται από συμβούλια συγκροτούμενα με κλήρωση από τα τακτικούς δικαστές (άρθρο 91 παρ. 3 Συντ. και άρθρα 113 και 115 του Κώδικα Οργανισμού Δικαστηρίων). Αρμόδιοι για την άσκηση πειθαρχικής δίωξης εδώ είναι ανώτατοι ή ανώτεροι δικαστικοί ή εισαγγελικοί λειτουργοί, με τις ειδικότερες διακρίσεις του άρθρου 117 παρ. 1 του Κώδικα Οργανισμού Δικαστηρίων, παράλληλα με, και ανεξάρτητα από, τον Υπουργό Δικαιοσύνης. Και στις περιπτώσεις αυτές βέβαια, ποινή οριστικής παύσης μπορεί να επιβληθεί μόνο από την ολομέλεια ανώτατου δικαστηρίου, κατά ταπροβλεπόμενα στην παρ. 2 του άρθρου 113 του Κώδικα Οργανισμού Δικαστηρίων (του Συμβουλίου της Επικρατείας για προέδρους και εισηγητές του, καθώς και για τους δικαστές των τακτικών διοικητικών δικαστηρίων, του Αρείου Πάγου για τους λειτουργούς της πολιτικής και ποινικής δικαιοσύνης και του Ελεγκτικού Συνεδρίου για τους παρέδρους και εισηγητές του τελευταίου).

Κατά διασταλτική ερμηνεία του συνδυασμού των διατάξεων των άρθρων 87 παρ.3, 88 παρ. 4, 90 και 91 Συντ. γίνεται δεκτό ότι το επιφορτισμένο με τον έλεγχο των δηλώσεων περιουσιακής κατάστασης και οικονομικών συμφερόντων των δικαστών όργανο πρέπει να συγκροτείται κατά πλειοψηφία, συμπεριλαμβανομένων του προέδρου του, από ανώτατους δικαστές⁸¹.

Τέλος, η παρ. 4 του άρθρου 91 Συντ. ορίζει ότι οι πειθαρχικές αποφάσεις κατά τις διατάξεις του άρθρου αυτού δεν προσβάλλονται στο Συμβούλιο της Επικρατείας. Η απαγόρευση αυτή κρίθηκε ότι δεν αντίκειται ούτε στο άρθρο 20 παρ. 1 Συντ., αφού οι συνταγματικές διατάξεις είναι ισοδύναμες μεταξύ τους, ούτε όμως και στο άρθρο 6 ΕΣΔΑ⁸².

V. Επίλογος: Η πραγματική κατάσταση της δικαστικής ανεξαρτησίας στην Ελλάδα

Το επίπεδο της συνταγματικής κατοχύρωσης της δικαστικής ανεξαρτησίας αποτελεί πάντως μία μόνο παράμετρο της τελευταίας, έστω και ιδιαίτερα σημαντική. Η πραγματική κατάσταση σε ό,τι αφορά τον σεβασμό της ανεξαρτησίας εξαρτάται και από μια σειρά άλλων παραγόντων, όπως η εξειδίκευση (ή μη) των σχετικών

⁸¹ ΣτΕ 2649/2017, Ολ., ΤοΣ 2017, II52 (σκέψη 17).

⁸² ΣτΕ 2128/2018.

συνταγματικών επιταγών από την κοινή νομοθεσία και η σχετική με το ζήτημα συμπεριφορά τόσο των κρατικών οργάνων όσο και ευρύτερα της κοινωνίας.

Η διείσδυση της διαφθοράς στο δικαστικό σύστημα δεν αποτελεί χαρακτηριστικό της εποχής μας, αλλά μία διαχρονική απειλή, η καταπολέμηση της οποίας λειτουργούσε και εξακολουθεί να λειτουργεί ως αιτιολογικός σκοπός της θέσπισης σχετικών νομοθετημάτων. Η αποκάλυψη εξάλλου του παραδικαστικού κυκλώματος το 2005 ανέδειξε την πιο απαξιωτική μορφή διαφθοράς δικαστών. Ο πληθμελής χειρισμός πολλών υποθέσεων, με τη μορφή χρηματισμού, καθυστέρησης εκδίκασης, έκδοσης αποφάσεων υπέρ σταθερά ορισμένων προσώπων ή συγκέντρωσης υποθέσεων σε συγκεκριμένα δικαστήρια και συνθέσεις, αποδείχθηκε πως συνιστούσε τη συνέπεια της συστηματικής δράσης ενός οργανωμένου μηχανισμού, στον οποίο εμπλέκονταν δικαστικοί λειτουργοί, πολιτικοί, επιχειρηματίες και θρησκευτικοί λειτουργοί⁸³. Δέκα χρόνια αργότερα, το 2016, παραπέμφθηκε σε δίκη τριπήφιος (!) αριθμός κατηγορουμένων μεταξύ άλλων για σύσταση, ένταξη και διεύθυνση εγκληματικής οργάνωσης, νομιμοποίηση εσόδων από εγκληματική δραστηριότητα, ψευδή βεβαίωση κ.λπ., όπου και πάλι εμπλεκόμενα ήταν άτομα με τις αυτές ιδιότητες και αξιώματα⁸⁴. Τελικώς, πέντε από αυτούς καταδικάστηκαν κατά περίπτωση για τα αδικήματα της παθητικής και ενεργητικής δωροδοκίας, της διαμεσολάβησης σε δωροδοκία και της άμεσης συνέργειας σε νομιμοποίηση εσόδων από παράνομη δραστηριότητα⁸⁵. Εξάλλου κατά την έρευνα και εκδίκαση μεγάλων πολιτικών σκανδάλων, λ.χ. Novartis, Siemens, δικαστικοί λειτουργοί κατέθεσαν ενώπιον του Ειδικού Δικαστηρίου του άρθρου 86 του Συντάγματος ότι λαμβάνουν χώρα αθέμιτες δικονομικές πρακτικές από συναδέλφους τους⁸⁶.

Προς αντιμετώπιση των παραπάνω τάσεων έχουν προταθεί μέτρα, όπως η ενθάρρυνση των αιρετών διοικήσεων στους δικαστικούς σχηματισμούς, η ενίσχυση της δράσης των δικαστικών ενώσεων αλλά και ο έλεγχος και η τιμώρηση των μελών

⁸³ Βλ. Αν. Ρουπακιώτη, Η διαφθορά στη δικαιοσύνη, σε: Συλλογικό Έργο, Οικονομία - τεχνολογία - δίκαιο και εργασία, 2020, σ. 1136.

⁸⁴ <https://www.cnn.gr/ellada/story/38350/sto-edolio-104-gia-to-paradikastiko-no-2> (ανάρτηση στις 6.7.2016).

⁸⁵ <https://www.cnn.gr/ellada/story/164752/paradikastiko-kykloma-katadiki-gia-pente-atoma> (ανάρτηση στις 6.2.2019).

⁸⁶ Βλ. κατάθεση της τέως Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου Ξένης Δημητρίου στην Ειδική Κοινοβουλευτική Επιτροπή για την υπόθεση Novartis, στην από 13/05/2020 «Εφημερίδα των Συντακτών» διαθέσιμο σε: <https://www.efsyn.gr/node/243153>.

των δικηγορικών συλλόγων που συνδράμουν στα φαινόμενα της διαφθοράς⁸⁷. Η προσήκουσα κατανομή αρμοδιοτήτων μεταξύ δικαστικών λειτουργών και υπαλλήλων με γνώμονα τη δυνατότητα αποτελεσματικής άσκησης τους, η ορθολογική οργάνωση ανθρώπινου δυναμικού και αξιοποίηση των υποδομών και πόρων, καθώς και η εισαγωγή νέων τεχνολογιών μπορούν να συμβάλουν στην αποτελεσματικότερη⁸⁸ και κατ' επέκταση πιο ανεξάρτητη απονομή της δικαιοσύνης. Ομοίως, σύμφωνα με το Συμβούλιο Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης στη Σύσταση CM/Rec/(2010)12 με αντικείμενο «Ανεξαρτησία, αποτελεσματικότητα και ευθύνη των δικαστών» θα μπορούσε να προωθηθεί και η διαδικασία αξιολόγησης των δικαστών, η οποία θα ανατίθεται σε δικαστικό όργανο, θα βασίζεται σε αντικειμενικά κριτήρια που θα δημοσιοποιούνται από την αρμόδια δικαστική αρχή και θα συνοδεύεται από δυνατότητα αμφισβήτησης των αποτελεσμάτων ενώπιον δικαστικού οργάνου⁸⁹.

Ακανθώδες είναι το ζήτημα της επιλογής της ηγεσίας της δικαιοσύνης από την εκάστοτε κυβέρνηση, το οποίο τροφοδοτούσε ανέκαθεν τη συγκρουσιακή σχέση δικαστικής και πολιτικής - εν ευρεία έννοια - εξουσίας. Η ετήσια έκθεση για το Κράτος Δικαίου στην Ελλάδα για το έτος 2022 της Ευρωπαϊκής Επιτροπής υπογραμμίζει τη δυνητικά ισχυρή επιρροή της εκτελεστικής εξουσίας κατά το εθνικό μας σύστημα διορισμού προέδρων και αντιπροέδρων των Ανωτάτων Δικαστηρίων και εντοπίζει την απόκλιση από τα ευρωπαϊκά πρότυπα, σύμφωνα με τα οποία κατά τη διαδικασία αυτή θα πρέπει να διατυπώνονται συστάσεις ή γνώμες από μία ανεξάρτητη αρχή που απαρτίζεται σε σημαντικό βαθμό από δικαστικούς, τις οποίες η κυβέρνηση εφαρμόζει στην πράξη, όπως επίσης θα πρέπει να εξασφαλίζεται η δυνατότητα προσβολής της απόφασης⁹⁰.

Από αυτή την οπτική γωνία αποκτούν ιδιαίτερο ενδιαφέρον και τα συμπεράσματα ερευνών ως προς την αντίληψη του κοινού για την ανεξαρτησία της δικαιοσύνης. Από τις σχετικές έρευνες των υπηρεσιών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπως εκείνες αποτυπώνονται στις ετήσιες εκθέσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για

⁸⁷ Βλ. Αν. Ρουπακιάτη, Η διαφθορά στη δικαιοσύνη, σε: Συλλογικό Έργο, Οικονομία - τεχνολογία - δίκαιο και εργασία, 2020, σ. 1138.

⁸⁸ Βλ. Μ. Πικραμένου, Προσανατολισμοί για ένα σύγχρονο ανοιχτό και αποτελεσματικό δικαστικό σύστημα, ΘΠΔΔ 3-4/2017, σ. 223.

⁸⁹ Βλ. και Γνώμη no 17 (2014) του Γνωμοδοτικού Συμβουλίου των Ευρωπαίων Δικαστών (CCJE) «Για την αξιολόγηση του έργου των δικαστών, την ποιότητα της δικαιοσύνης και το σεβασμό της δικαστικής ανεξαρτησίας», Μ. Πικραμένου, Προσανατολισμοί για ένα σύγχρονο ανοιχτό και αποτελεσματικό δικαστικό σύστημα, ΘΠΔΔ 3-4/2017, σ. 225 - 226.

⁹⁰ Διαθέσιμη σε ec.europa.eu/info/rule-law (ανακτήθηκε στις 27.7.2022).

την κατάσταση της δικαιοσύνης στα κράτη-μέλη (EU Justice Scoreboard), προκύπτει μια μάλλον ανάμικτη εικόνα για τη δικαστική ανεξαρτησία στην Ελλάδα. Σε ό,τι αφορά την αντίληψη του ευρέος κοινού περί της ανεξαρτησίας των δικαστηρίων και των δικαστών, οι έρευνες της περιόδου 2016-2021 δείχνουν ότι αυτή βρίσκεται στη χώρα μας περίπου στη μέση του πίνακα των κρατών-μελών, με τους ερωτώμενους να είναι πιο αισιόδοξοι ως προς τον βαθμό σεβασμού στη δικαστική ανεξαρτησία στα περισσότερα από τα δυτικοευρωπαϊκά κράτη (Γερμανία, Ολλανδία, Γαλλία κ.ά.) και πιο απαισιόδοξοι στα αντολικοευρωπαϊκά (Ρουμανία, Ουγγαρία, Βουλγαρία, Κροατία κ.ά.), αλλά και σε κάποια μεσογειακά (Ισπανία, Ιταλία). Οι κύριοι λόγοι τους οποίους επικαλείται το ευρύ κοινό για την εκλαμβανόμενη ως έλλειψη, ή πάντως τα ελλείμματα, ανεξαρτησίας σχετίζονται λιγότερο (τόσο στην Ελλάδα, όσο και στα υπόλοιπα κράτη-μέλη) με το καθεστώς και τη (νομική) θέση των δικαστών και περισσότερο με τις ανησυχίες του για παρεμβάσεις ή πιέσεις από οικονομικά ή άλλα ειδικά συμφέροντα και (ακόμη πιο πολύ) με παρεμβάσεις ή πιέσεις από την κυβέρνηση και πολιτικούς⁹¹.

Όλα αυτά καταλήγουν στο ότι, όπως έγραψε κορυφαίος δικαστικός λειτουργός, η ελληνική δικαιοσύνη «είναι και δεν είναι ανεξάρτητη, είναι και δεν είναι αξιόπιστη», αφού «λειτουργεί υπό τη σκιά της Διοίκησης, δηλαδή του κόμματος που βρίσκεται κάθε φορά στην εξουσία»⁹². Είναι χαρακτηριστικό ότι πριν από μερικά χρόνια σε έρευνα για λογαριασμό της Παγκόσμιας Τράπεζας σχετικά με τη δικαστική ανεξαρτησία σε εξήντα πέντε συνολικά κράτη, η Ελλάδα κατέλαβε τη 10η θέση στη *de jure* κατάταξη, υψηλότερα από όλα τα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αλλά την 39η θέση στη *de facto* κατάταξη, χαμηλότερα από τα περισσότερα από αυτά⁹³. Εξάλλου, καίριες παρατηρήσεις για τα ελλείμματα δικαστικής ανεξαρτησίας στη χώρα μας περιέχονται στις ετήσιες εκθέσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την κατάσταση του «κράτους δικαίου» (ουσιαστικά για την ποιότητα και λειτουργικότητα των συνταγματικών θεσμών) σε κάθε κράτος-μέλος της Ένωσης. Από τις επισημάνσεις της έκθεσης του 2020 μπορεί να ξεχωρίσει κανείς τη διαπίστωση ότι «το σύστημα απονομής δικαιοσύνης εξακολουθεί να αντιμετωπίζει προκλήσεις όσον

⁹¹ Πηγή: The 2021 EU Justice Scoreboard, COM (2012) 389, 2021, 41 (διαγράμματα 48-49).

⁹² Σ. Ματθία, Ακηδεμόνευτη δικαιοσύνη, ΕλλΔνη 1998, σ. 741 και 743.

⁹³ Βλ. Γ. Κατρούγκαλου, Η κρίση της δικαιοσύνης: Προβλήματα ανεξαρτησίας και νομιμοποίησης της δικαστικής εξουσίας, ΕΔΔ 2008, σ. 594.

αφορά την ποιότητα και την αποδοτικότητά του»⁹⁴, από την έκθεση του 2021 ότι «εξακολουθούν να υπάρχουν ανησυχίες σχετικά με τη διαδικασία διορισμού στις ανώτερες θέσεις δικαστικών και εισαγγελέων»⁹⁵ και τέλος από εκείνη του 2022 τη σύσταση, όπως προαναφέρθηκε, να θεσμοθετηθεί κάποια μορφή συμμετοχής του δικαστικού σώματος στη διαδικασία επιλογής προέδρου και αντιπροέδρου στα τρία ανώτατα δικαστήρια⁹⁶. Επομένως, εάν θέλουμε να αποφύγουμε στο μέλλον ενδεχόμενες περιπέτειες με τον Κανονισμό 2020/2022, δηλ. με τη διαδικασία επιβολής κυρώσεων σε περίπτωση, μεταξύ άλλων, «διακινδύνευση(ς) της ανεξαρτησίας της δικαιοσύνης» (άρθρο 3 περ. α' του παραπάνω κανονισμού), θα ήταν ευκαίριο να ξεκινήσει από τώρα ένας σοβαρός δημόσιος διάλογος, ώστε να επιτευχθεί μια όσο το δυνατόν ευρύτερη πολιτική και κοινωνική συναίνεση προς την κατεύθυνση της ανάληψης θεσμικών πρωτοβουλιών για την ενίσχυση της δικαστικής ανεξαρτησίας.

⁹⁴ Διαθέσιμη σε ec.europa.eu/info/publication/2020-rule-law-report (αναρτήθηκε στις 20.2.2022).

⁹⁵ Διαθέσιμη σε ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/upholding-rule-law/2021-rule-law-report (ανακτήθηκε στις 20.2.2022).

⁹⁶ Διαθέσιμη σε [ec.europa.eu/info>rule-law](https://ec.europa.eu/info/rule-law) (ανακτήθηκε στις 27.7.2022).